

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Факультет аграрного менеджменту

ПОГОДЖЕНО
Декан факультету
аграрного менеджменту

_____ **Анатолій ОСТАПЧУК**
(підпис) (ППП)

« ___ » _____ 2025 р.

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри
маркетингу та міжнародної торгівлі
Валерій БОНДАРЕНКО

_____ (підпис) (ППП)

« ___ » _____ 2025 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему : Оцінка перспективних зовнішніх ринків українського
продовольства

Спеціальність

075 «Маркетинг»
(код і назва)

Освітня програма

Маркетинг
(назва)

Орієнтація освітньої програми

освітньо-професійна
(освітньо-професійна або освітньо-наукова)

Гарант освітньої програми

к.е.н., професор
(науковий ступінь, вчене звання)

_____ (підпис)

Олександр ЛУЦІЙ
(ПІБ)

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи

д.е.н., професор
(науковий ступінь, вчене звання)

_____ (підпис)

Валерій БОНДАРЕНКО
(ПІБ)

Виконав

_____ (підпис)

Віталій БОГУН
(ПІБ)

КИЇВ – 2025

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Факультет аграрного менеджменту

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

маркетингу та міжнародної торгівлі

д.е.н., професор _____

(науковий ступінь, вчене звання) (підпис)

Валерій БОНДАРЕНКО

(ПІП)

« ____ » _____ 2024 року

ЗАВДАННЯ

ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТУ

БОГУНУ ВІТАЛІЮ ІГОРОВИЧУ

(прізвище, ім'я, по батькові)

Спеціальність

075 Маркетинг _____

(код і назва)

Освітня програма

Маркетинг _____

(назва)

Орієнтація освітньої програми

освітньо-професійна _____

(освітньо-професійна або освітньо-наукова)

Тема магістерської кваліфікаційної роботи **Оцінка перспективних зовнішніх ринків**

українського продовольства

затверджена наказом ректора НУБіП України від «13» грудня 2024 № 2236 «С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру _____

(рік, місяць, число)

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи

Статистична звітність, фінансова звітність підприємства, баланс, інтернет-ресурси, аналітичні доповіді, наукові публікації, матеріали наукових конференцій _____

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Теоретичні основи розвитку зовнішніх ринків в агропродовольчому комплексі
2. Практика управління зовнішньоекономічною діяльністю в АПК України
3. Напрями вдосконалення управлінням зовнішньоекономічною діяльністю підприємств АПК

Перелік графічного матеріалу (за потреби) _____

Дата видачі завдання

« ____ » _____

2024 р.

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи _____

(підпис)

Валерій БОНДАРЕНКО

Завдання прийняла до виконання _____

(підпис)

Віталій БОГУН

РЕФЕРАТ

Тема: «Оцінка перспективних зовнішніх ринків українського продовольства».

Кваліфікаційна робота: 56 с., 4 рис., 13 таблиць, 51 літературне джерело.

Об'єктом дослідження – сукупність теоретичних, методичних і прикладних аспектів щодо перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК.

Предмет дослідження – особливості розробки стратегічних напрямів розвитку ЗЕД діяльності в сфері АПК.

Мета дослідження – розробка комплексу рекомендацій щодо вдосконалення розвитку ЗЕД діяльності в агропромисловому секторі.

Теоретичною і методологічною основою даного дослідження є наступні методи та прийоми: діалектичний і абстрактно-логічний; монографічний; статистичні; порівняння, групування, графічний та ін.

Методичною основою дослідження є базові положення економічної теорії, наукові розробки вітчизняних і зарубіжних вчених з даної тематики, законодавчі та нормативно-правові акти України.

Визначено, що пріоритетними напрямками роботи в державному регулюванні зовнішньої сфери діяльності АПК мають стати: залучення в АПК іноземних інвестицій шляхом постійного моніторингу пропозицій з боку інвесторів, налагодження контактів з міжнародними фінансовими інституціями та міжнародними організаціями; супровід конкретних інвестиційних проектів в сфері модернізації підприємств АПК та надання всебічної допомоги в їх реалізації; здійснення заходів з поглиблення діяльності органів виконавчої влади в сфері практичної реалізації Програми європейської і євроатлантичної інтеграції України.

Ключові слова: експорт, імпорт, розвиток, маркетинг, субсидування, квоти, стратегія.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНІХ РИНКІВ В АГРОПРОДОВОЛЬЧОМУ КОМПЛЕКСІ	8
1.1. Теоретичні підходи до визначення сутності ЗЕД діяльності	8
1.2. Підходи до визначення експортного потенціалу	21
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА УПРАВЛІННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В АПК УКРАЇНИ	25
2.1. Стан експортно-імпортової діяльності в агропродовольчому комплексі України	25
2.2. Оцінка структури зовнішньої торгівлі продукцією АПК	28
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯМ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ АПК	30
3.1. Перспективи організації служби експортного маркетингу на підприємствах АПК	30
3.2. Стратегічні напрями розвитку ЗЕД в АПК України	34
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	50
ДОДАТКИ	56

ВСТУП

Розвиток зовнішньоекономічної діяльності підприємств України та зовнішньоекономічних зв'язків, являються важливою складовою розвитку економіки та господарської діяльності країни, в цілому. Зовнішньоекономічні операції країни несуть відповідальність за поліпшення стану платіжного балансу і є суттєве джерело бюджетних надходжень. Підприємства країни виконують основні зовнішньоекономічні операції (експорт та імпорт). Таким чином вони збільшують не лише кон'юнктуру внутрішнього ринку, але й допомагають державі проявити свій експортний та економічний потенціал на світовому ринку. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства створює передумови для сталого економічного розвитку за рахунок розширення своєї діяльності на міжнародних ринках та формування нових джерел надходження виробничих ресурсів, технологій і сучасної організації виробництва. Активізація зовнішньоекономічної діяльності сприяє розширенню виробництва та збільшенню зовнішньоторгівельного обороту як кожного окремого підприємства, так і економіки всієї. Сучасні економічні трансформації передбачають як поступову інтеграцію вітчизняних підприємств до системи міжнародних економічних зв'язків, так і залучення іноземних партнерів до діяльності в Україні. Активізація зовнішньоекономічної діяльності сприяє розширенню виробництва та збільшенню зовнішньоторгівельного обороту як кожного окремого підприємства, так і економіки всієї.

Мета роботи полягає в дослідженні розвитку ЗЕД діяльності на підприємствах АПК.

Завдання роботи:

- проаналізувати теоретичні основи управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств АПК;
- дослідити досвід управління ЗЕД діяльністю в АПК України;
- сформулювати напрями розвитку зовнішньоекономічної діяльності

агропромислових підприємств на перспективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням різних аспектів розвитку альтернативної енергетики, зокрема біоенергетики, присвячені праці ряду науковців: Бондаренка В.М., Талавирі М.П., Рябчик А.В., Калетніка Г.М., Гончарук І.В., Лутковської С.М., Пронько Л.М., Мазур К.В., Гонтарука Я.В. та ін. Варто відмітити, що всі вони зазначають важливість досліджень розвитку ЗЕД діяльності в сфері АПК. Однак в економічній науці не сформульовано чітких рекомендацій для формування державної політики в сфері розвитку управління ЗЕД діяльністю на аграрних підприємствах.

Науковцями здійснено вагомий внесок у теоретико-методологічний ракурс дослідження зазначеної проблеми, вирішено багато її методичних та прикладних аспектів. Проте окремі питання цієї багатогранної проблеми досліджені недостатньо. Зокрема, дискусійними залишаються питання вдосконалення управління ЗЕД діяльністю аграрних підприємств.

Метою кваліфікаційної роботи є визначити теоретико-практичні засади та проблемні аспекти організації ЗЕД діяльності на аграрних підприємствах агропродовольчого комплексу.

Об'єктом кваліфікаційної роботи є управління розвитком ЗЕД діяльності в агропродовольчому комплексі України.

Предметом дослідження є особливості формування заходів вдосконалення ЗЕД діяльності на підприємствах АПК.

Теоретичною та методологічною основою дослідження стали методи спостереження, порівняння, аналізу і синтезу, моделювання економічних явищ, фундаментальні праці вітчизняних та зарубіжних економістів в сфері ЗЕД діяльності підприємств АПК.

Практичне значення і наукова новизна роботи полягає в тому, що теоретичні висновки та узагальнення, зроблені у ній, можуть бути використані у процесі вдосконалення діяльності аграрних підприємств в сфері ЗЕД.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНІХ РИНКІВ В АГРОПРОДОВОЛЬЧОМУ КОМПЛЕКСІ

1.1. Теоретичні підходи до визначення сутності ЗЕД діяльності

Характерною особливістю сучасного етапу розвитку економічної системи є посилення глобалізаційних процесів, диверсифікація ринків, розширення економічних зв'язків між суб'єктами господарювання – представниками різних країн світу. Зважаючи на це, підвищується значення зовнішньоекономічної діяльності країни в цілому та суб'єктів господарювання, зокрема, адже всі трансформації економічної системи чинять безпосередній вплив на особливості розвитку зазначеної сфери діяльності. «Зовнішньоекономічні зв'язки відіграють важливу роль у національній економіці, забезпечують економічне зростання та створюють конкурентне ринкове середовище. Нині в середньому кожен третій український продукт або послуга реалізуються за допомогою зовнішніх економічних зв'язків, що відіграють помітну роль у національній економіці та істотно впливають на темпи і пропорції економічного зростання, створення конкурентного ринкового середовища і на весь системний трансформаційний процес. Важливою складовою частиною господарської діяльності підприємств, фірм, усіх учасників ринкових відносин є зовнішньоекономічна діяльність, яка пов'язана з міжнародною виробничою та науково-технічною кооперацією, експортом та імпортом товарів, послуг, виходом підприємств, організацій на зовнішній ринок»

Слід відзначити, що роль Парадоксу Леонт'єва не можна применшувати, адже, беззаперечним є той факт, що ідеї економіста дали поштовх до розвитку науки про зовнішньоекономічну діяльність. Розвиток економічної системи того часу не враховував ряд існуючих факторів впливу, наприклад нематеріальних активів, помилки методології обліку яких в складі факторів

виробництва яскраво проявилися при аналізі американським економістом періоду впровадження та використання вивезених з Німеччини патентів. Зважаючи на існуючі правила обліку в статистиці, зростання частки нематеріальних активів в експорті з одного боку – знижує капіталомісткість продукції, а з іншого – збільшує трудомісткість, що спотворює реальні дані.

До альтернативних теорій зовнішньоекономічної діяльності відносять теорію життєвого циклу, теорію подібності або попиту, що перетинається та теорію конкурентних переваг. Зокрема, теорія життєвого циклу товару (1961 р.) розроблена американським економістом Р. Верноном в 1966 році [37] та є «частковим випадком теорії Хекшера – Оліна і описує рівень експорту товарів на різних стадіях життєвого циклу товарів. Міжнародна торгівля викликається технічними нововведеннями, які виникають спочатку в якій-небудь галузі в одній з країн, що торгують. Внаслідок цього обмін технікою та технологією асиметричний. Країна-інноватор володіє тимчасовою квазімонополією на виробництво продукції (нової або з меншими витратами) та експортує її, імпортуючи ненаукомістку продукцію. З часом технологічний розрив зменшується внаслідок передачі технології, заміщення імпорту, впровадження альтернативних технологій у відсталих країнах» [31].

Теорія Р. Вернона адекватно пояснює практичні особливості виробничих процесів більшості товарів, однак, не зважаючи на це, вона не є універсальною, адже не може бути використана для моделювання зовнішньоекономічної діяльності в частині зовнішньої торгівлі товарами, в першу чергу, з коротким життєвим циклом, з високими транспортними витратами та широко диференційованими за якісними характеристиками тощо.

Однією з небагатьох існуючих теорій міжнародної торгівлі, що пояснює зовнішньоекономічні зв'язки з точки зору попиту, а не пропозиції є теорія попиту, що перетинається, розроблена Стефаном БуренштамЛіндером (StaffanBurenstamLinder) у 1961 році. Економіст стверджував, що «розробивши нову продукцію у відповідь на знайдену ринкову потребу на

внутрішньому ринку, виробник потім звертається до ринків, котрі найбільш подібні до ринків його країни» [31]. Свою думку він обґрунтував з використанням даних щодо нових американських товарів, які були представлені на європейському ринку у 1940-1950 рр та характеризувалися, відмінними від існуючих, технологічними особливостями, наприклад, холодильники, телевізори, комп'ютери тощо. Думка про те, що споживачі з достатнім рівнем доходу схильні купувати та споживати дорогі товари. Таким чином, перетин структури попиту в країнах, що імпортують та країн, що експортують товар та мають однаково високий рівень доходу прямо пропорційно чинить вплив на розвиток торгівельних відносин між такими суб'єктами. Тобто у даному випадку, основним фактором розвитку зовнішньоекономічних відносин є подібність країн. Слід зазначити, що теорія не враховує структуру доходів країн за групами населення, адже якщо існує значний розрив між мінімальним рівнем доходу та максимальним у одній країні та обернена структура доходів населення в іншій, то застосування такої моделі є обмеженим.

Найбільш наближеною теорією до сучасних умов розвитку зовнішньоекономічної діяльності є теорія конкурентних переваг, що є результатом десятирічного дослідження Майкла Портера та опублікована у 1991 році. Майкл Портер [25] висловив важливу думку, що "на міжнародному ринку конкурують фірми, а не країни. Необхідно зрозуміти, як фірма створює та утримує конкурентну перевагу, щоб усвідомити роль країни в цьому процесі". Таким чином, економіст характеризує зовнішньоекономічну діяльність та розвиток зовнішньоторговельних зв'язків не лише з урахуванням класичних явищ – попиту та пропозиції, а і інших факторів соціально-культурного середовища, звертає увагу на національні особливості, що, на його думку, є передумовою успіху національної промисловості на міжнародних ринках.

До сучасних теорій зовнішньоекономічної діяльності, окрім теорії конкурентних переваг, відносять також теорію імпортозаміщення, яка почала

формуватися у 40-х роках ХХ ст, коли аргентинський економіст Рауль Пребіш охарактеризував два ключових поняття – «центр» - провідні розвинуті країни та «перифірія» - економічно відсталі та нерозвинені країни. Досвід Латинської Америки також мав вплив на формування зазначеного наукового вчення, адже як зазначає уряд країни орієнтувався на виробництві товарів, які б були заміниками імпортованих, тим самим підтримуючи вітчизняного виробника та зменшуючи обсяги імпорту. Як зазначає В. Геєць «політика імпортозаміщення – це та сфера, яка має бути ключовою ідеєю у формуванні плану дій уряду на кілька найближчих років. Її успішна реалізація сприятиме подоланню від’ємного сальдо платіжного балансу» [12]. Однак, імпортозаміщення не є найкращим способом вирішення проблеми дефіциту платіжного балансу. По суті дана теорія сформувалася на положеннях протекціоністської політики, і очевидно, що такий курс не матиме ефективності для вітчизняної економічної системи в цілому, адже на опанування нових галузей економіки необхідний значний обсяг часу, фінансових ресурсів, кваліфікована робоча сила тощо, а в сучасних умовах економічної кризи та політичної нестабільності, повна орієнтація в напрямку імпортозаміщення не є доцільною та може спровокувати закритість економіки в умовах глобалізації. Однак, досвід країн пострадянського простору свідчить про наступне: «...такі країни як Білорусь, Казахстан та Росія переймаються проблемами імпортозаміщення в окремих галузях і на сьогоднішній день. У Білорусі діють проекти різного рівня (державного, регіонального, окремих підприємств) про виробництво імпортозамінних комплектуючих, деталей, вузлів, машин тощо» [1, 53]. В Україні, для прикладу, також здійснюються окремі заходи імпортозаміщення - заходи що стосуються захисту вітчизняних виробників, наприклад у сфері автомобілебудування, побутової техніки тощо, однак очевидним є той факт, що попит на іноземні товари не знижується, не зважаючи на суттєве перевищення їх ціни над вітчизняними аналогами.

Таким чином, з огляду на формування різних наукових економічних

течій сформувалося більше двадцяти теорій зовнішньоекономічної діяльності. Слід зазначити, що дані теорії, зважаючи на економічний розвиток тих періодів та країн, де вони формувалися, здебільшого стосувалися міжнародної торгівлі. Економісти намагалися знайти вирішення проблем та обґрунтувати взаємозв'язок та вплив міжнародної торгівлі на рівень економічного розвитку національних економік. Беззаперечним є той факт, що описані вище теорії мали значний вплив на напрямки здійснення зовнішньоекономічної діяльності, її становлення та розвиток, а також на формування національної політики окремих країн щодо регулювання та підтримки даної сфери діяльності. Незважаючи на те, що деякі висунуті ідеї класиками економічної теорії не є актуальними на сьогодні та ефективними у той період, однак не применшуючи їх ролі у розвиток науки про зовнішньоекономічну діяльність, вони є основою для формування сучасних моделей розвитку даної діяльності. Глобалізація економічної системи, на сьогодні, має стрімкі темпи та обумовлює необхідність у пошуку нових теорій, що враховували б значно більше факторів як внутрішнього так і зовнішнього середовища. Зовнішньоекономічна діяльність є складним явищем, яке потребує дослідження не лише в макроекономічному та мікроекономічному аспекті, а і з точки зору глобальної економіки.

Категорія «зовнішньоекономічна діяльність» з'явилася в Україні наприкінці 80-х років XX ст, а саме з початком економічної реформи, що характеризувалася децентралізацією зовнішньої торгівлі та набуттям права виходу на міжнародні ринки суб'єктам господарювання, що і обумовило стрімкий розвиток зовнішньоекономічних зв'язків того періоду. Як зазначає В.А. Дідківська [10, с. 10] «поняття “зовнішньоекономічна діяльність” з'явилося в СРСР в контексті загальної спроби реформувати адміністративно-командну систему економіки, яка на той час перебувала в стані глибокої кризи. Суть так званої “перебудови системи управління економікою” полягала в намаганні децентралізувати процес прийняття економічних рішень, надати підприємствам певні права без демонтажу

державної власності на засоби виробництва, монопольної влади міністерств і відомств”.

Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність»[14], визначено, що «зовнішньоекономічна діяльність – це діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами». Натомість, у ч.1 ст.377 Господарського кодексу України [6] зазначено, що «зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання є господарська діяльність, яка в процесі її здійснення потребує перетинання митного кордону України майном, зазначеним у частині першій статті 139 цього Кодексу, та/або робочою силою». Суперечність визначень у двох чинних нормативних актах ускладнює розвиток важливої сфери економіки. В свою чергу, дискусійними також залишаються погляди вчених на дану категорію (табл. 1.1).

Група авторів (Бабицький А.Ф. [3], Баскакова А.П. [4], Гребельник О. [7, с. 644–645], Багрова І. [15], Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. [13, с. 34]) дотримуються думки, що зовнішньоекономічна діяльність – це діяльність суб'єктів господарювання. При цьому, Бабицький А.Ф. [3] наголошує, що суб'єкти господарювання можуть бути як вітчизняні, так і іноземні, а їх діяльність «заснована на взаємовідносинах і здійснюється або на території України, або за її межами». Схоже визначення наводить Гребельник О. [7, с. 644–645], Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. [13, с. 34] та Багрова І. [15], а саме, що це діяльність суб'єктів господарювання України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, що базується (побудована) на взаємовідносинах між ними, що має місце (здійснюється) на (митній) території України та за її межами. Баскакова А.П. [4] трактуючи поняття «зовнішньоекономічна діяльність», зазначає, що це з однієї сторони «діяльність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України із суб'єктами ЗЕД інших країн, що виникає у процесі виробництва, реалізації, розподілу та споживання продукції на основі взаємної вигоди».

Таблиця 1.1

Дефініція поняття «зовнішньоекономічна діяльність»

Автор	Визначення поняття
Бабицький А.Ф. [3]	Діяльність суб'єктів господарської діяльності України (частіше підприємств) та іноземних суб'єктів господарської діяльності (іноземних підприємств), яка заснована на взаємовідносинах і здійснюється або на території України, або за її межами
Баскакова А.П. [4]	- діяльність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України із суб'єктами ЗЕД інших країн, що виникає у процесі виробництва, реалізації, розподілу та споживання продукції на основі взаємної вигоди; – система економічних відносин, яка виникає внаслідок руху товарних і фінансових ресурсів
Гребельник О. [7, с. 644–645]	Діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудований на взаємо- відносинах між ними, що має місце на митній території України та за її межами
Дідківська Л., Головко Л. [15]	Розвиток економічних відносин між країнами, що здійснюють зовнішню торгівлю, міграцію капіталів і робочої сили; формують міжнародні науково-технічні та виробничі зв'язки
Швайка Л. [30, с. 315]	Сукупність відносин суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарювання, побудованих на принципах взаємної вигоди, еквівалентного обміну і дотримання положень міжнародного права
Покровська В. [24, с. 259]	Сукупність виробничо-господарських, організаційно-економічних і оперативно-комерційних функцій підприємства, пов'язаних з його виходом на зовнішній ринок та участю в зовнішньоекономічних операціях
Пісьмаченко Л. [23, с. 74]	Поняття зовнішньоекономічна діяльність є складовою агрегованою економічною категорією, яка складається з окремих елементів і класифікується за типами, формами та видами
Леонов Я. [19]	Форма господарювання, яка виходить за межі національних кордонів і пов'язана із залученням до багатоетапного циклу економічних відносин різнонаціональних їхніх суб'єктів
Багрова І. [15]	Діяльність суб'єктів господарської діяльності України (частіше підприємств) та іноземних суб'єктів господарської діяльності (іноземних підприємств), яка базується на, взаємовідносинах і здійснюється або на території України, або за її межами
Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. [13, с. 34]	Діяльність вітчизняних та чужоземних суб'єктів господарювання, що базується на взаєминах між ними і здійснюється як на території України, так і поза її межами
Мочерний С.В. [11, с. 264]	Розуміння поняття ЗЕД дається з погляду сфери економічної діяльності підприємств, фірм, компаній і держави, пов'язаної із зовнішньою торгівлею, іноземними кредитами та інвестиціями, здійсненням спільних з іншими країнами проектів тощо. У цьому визначенні вже містяться конкретні напрямки здійснення означеної діяльності
Дроздова Г.М. [2]	Сукупність виробничо-господарських, організаційно-економічних і оперативно-комерційних функцій підприємства, пов'язаних з його виходом на зовнішній ринок та участю в зовнішньоекономічних операціях

Покровська В. [24, с. 259] та Паска І.М. [22] вбачають в категорії «зовнішньоекономічна діяльність» сукупність функцій та наводять повністю ідентичні визначення: «сукупність виробничо-господарських, організаційно-економічних і оперативно-комерційних функцій підприємства, пов'язаних з його виходом на зовнішній ринок та участю в зовнішньоекономічних операціях». Автори розглядають дану категорію в суб'єктному аспекті, адже наголошують на функціях підприємств, що безпосередньо провадять зовнішньоекономічну діяльність. Схожу думку наводить Швайка Л. [30, с. 315], а саме: «сукупність відносин суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарювання, побудованих на принципах взаємної вигоди, еквівалентного обміну і дотримання положень міжнародного права».

Натомість, Машталір Я.П. [20] вважає, що категорія «зовнішньоекономічна діяльність» - це «сукупність зовнішньоекономічних операцій у сфері господарської діяльності, які здійснює підприємство з метою отримання прибутку через створення та реалізацію конкурентних переваг внаслідок виходу на світовий ринок».

Мочерний С.В. [11, с. 264] розглядає зовнішньоекономічну діяльність з точки зору її форм провадження та зазначає, що це «економічна діяльність підприємств, фірм, компаній і держави, пов'язаної із зовнішньою торгівлею, іноземними кредитами та інвестиціями, здійсненням спільних з іншими країнами проектів тощо». Тобто автор наводить конкретні напрямки здійснення зовнішньоекономічної діяльності, однак зазначає неповний їх перелік.

Як форму господарювання трактує зовнішньоекономічну діяльність Я. Леонов [19], що «виходить за межі національних кордонів і пов'язана із залученням до багатоетапного циклу економічних відносин різнонаціональних їхніх суб'єктів». Наголошуючи на особливостях функціонування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності характеризує дану категорію А.О. Фатенок-Ткачук [29, с. 6], стверджуючи, що це «система

міжнародних економічних відносин, які виникають між суб'єктами господарювання країн світу внаслідок виробництва, обміну і споживання товарів, послуг та ідей в умовах необмеженості потреб та ресурсів і на основі міжнародного поділу праці внаслідок виходу за межі національних господарств із метою максимізації прибутку». Автор також вбачає в даній категорії процес та схиляється до думки, що «ЗЕД як процес є складним ланцюгом дій – від пошуку (зародження) підприємницької ідеї до її втілення в конкретний проект, який забезпечує виготовлення товарів, виконання роботи та надання послуг, конкурентоспроможних на міжнародних ринках». Дане визначення є актуальним, враховуючи сучасні тенденції та особливості розвитку даної сфери, адже зважаючи на міжнародний поділ праці, високий рівень концентрації товарів, послуг на міжнародних ринках, а також стрімкий розвиток глобалізаційних економічних процесів для отримання прибутку в даній діяльності, суб'єкти господарювання повинні бути, в першу чергу, конкурентоспроможними.

З точки зору світової економіки, тобто в глобальному аспекті, розглядають зовнішньоекономічну діяльність Л. Дідківська та Л. Головка [15], зазначаючи, що «зовнішньоекономічна діяльність - розвиток економічних відносин між країнами, що здійснюють зовнішню торгівлю, міграцію капіталів і робочої сили; формують міжнародні науково-технічні та виробничі зв'язки».

Відмінне від зазначених вище визначень, трактує категорію «зовнішньоекономічна діяльність» Л. Пісьмаченко [23, с. 74], стверджуючи, що «поняття зовнішньоекономічна діяльність є складною агрегованою економічною категорією, яка складається з окремих елементів і класифікується за типами, формами та видами»

Охарактеризувавши класифікаційні ознаки категорії «зовнішньоекономічна діяльність», автор [23, с. 74] поділяє типи, види та форми її здійснення, тобто зазначає її суттєві характеристики з точки зору провадження господарської діяльності. Однак, перелік видів діяльності, що

наведені на рис.1.10 є неповним, адже відповідно ст.4 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [14] до видів зовнішньоекономічної діяльності, окрім зазначених Л. Письмаченко [23, с. 74], належить: «підприємницька діяльність на території України, пов'язана з наданням ліцензій, патентів, ноу-хау, торговельних марок та інших нематеріальних об'єктів власності з боку іноземних суб'єктів господарської діяльності; аналогічна діяльність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за межами України; організація та здійснення діяльності в галузі проведення виставок, аукціонів, торгів, конференцій, симпозіумів, семінарів та інших подібних заходів, що здійснюються на комерційній основі, за участю суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; організація та здійснення оптової, консигнаційної та роздрібною торгівлі на території України за іноземну валюту у передбачених законами України випадках; операції по придбанню, продажу та обміну валюти на валютних аукціонах, валютних біржах та на міжбанківському валютному ринку; роботи на контрактній основі фізичних осіб України з іноземними суб'єктами господарської діяльності як на території України, так і за її межами; роботи іноземних фізичних осіб на контрактній оплатній основі з суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності як на території України, так і за її межами; інші види зовнішньоекономічної діяльності, не заборонені прямо і у виключній формі законами України. Посередницькі операції, при здійсненні яких право власності на товар не переходить до посередника (на підставі комісійних, агентських договорів, договорів доручення та інших), здійснюються без обмежень».

Здійснивши аналіз літературних джерел та нормативно-правових актів, встановлено відсутність єдиного підходу до трактування поняття «зовнішньоекономічна діяльність», що, в свою чергу, обумовлює проблеми категоріально-понятійного апарату, адже на державному рівні закріплено два визначення поняття «зовнішньоекономічна діяльність» (Господарський Кодекс України та Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність»), які за своєю суттю є ідентичними на перший погляд, однак мають суттєву

відмінність.. Так, згідно Господарського Кодексу [6], необхідною умовою визнання господарської діяльності зовнішньоекономічною є перетин митного кордону майном та / або робочою силою. До складу майна відповідно нормативного документу [6] належить: «сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів. Залежно від економічної форми, якої набуває майно у процесі здійснення господарської діяльності, майнові цінності належать до основних фондів, оборотних засобів, коштів, товарів». Вважаємо, що визначення, зазначене в Господарському Кодексі є некоректно сформульованим, адже фізичний перетин кордону, наприклад основними фондами, до яких належать будинки чи споруди, неможливий. З огляду на це, вважаємо за доцільне уточнити дане визначення та закріпити в законодавчому акті в наступній редакції: зовнішньоекономічна діяльність – діяльність, що передбачає здійснення зовнішньоекономічних операцій в сфері господарювання, побудована на взаємовідносинах між суб'єктами господарювання України та іноземними суб'єктами господарювання, які здійснюються як на митній території України, так і за її межами.

Відсутність Положень (стандартів) з бухгалтерського обліку операцій в сфері зовнішньоекономічної діяльності та методичних рекомендацій у даній сфері обумовлюють ряд проблем організаційно-методичного характеру, що потребують вирішення. З огляду на те, що зовнішньоекономічна діяльність не є окремим видом діяльності суб'єктів господарювання, вважаємо за доцільне закріпити визначення поняття «зовнішньоекономічні операції» в НП(с)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [21] в наступній редакції: зовнішньоекономічні операції – це господарські операції, пов'язані зі здійсненням взаємовідносин суб'єктами господарювання України та іноземних суб'єктів господарювання на митній території України та / або за її межами. Також слід відзначити, що зовнішньоекономічні операції суб'єктів

господарювання, в частині формування звітності, можуть включатися як до операційної, так і до інвестиційної та фінансової діяльності, що обумовлено існуванням широкого спектру послуг у даній сфері (рис. 2).

В результаті проведеного дослідження, зважаючи на відсутність понятійно-категоріального апарату в сфері зовнішньоекономічної діяльності, вважаємо за доцільне запропонувати закріплення наступних дефініцій в нормативно-правових актах. Зокрема, зважаючи на стрімкі темпи розвитку зовнішньоекономічної діяльності та виходу вітчизняних підприємств на міжнародні ринки доцільним є, окрім закріплення поняття зовнішньоекономічна діяльність в Господарському Кодексі та поняття зовнішньоекономічні операції в НП(с)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», внесення змін в частині зовнішньоекономічних операцій з точки зору їх відображення в фінансовій звітності. Суб'єкти господарювання провадити свою діяльність як за межами України, так і на її території з вітчизняними та іноземними партнерами одночасно, що обумовлює різну структуру їх операційної, фінансової та інвестиційної діяльності. Таким чином, доцільним є закріплення в НП(с)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» понять зовнішньоекономічні операції в частині операційної діяльності, зовнішньоекономічні операції в частині фінансової діяльності та зовнішньоекономічні операції в частині інвестиційної діяльності.

Отже, здійснивши огляд літературних джерел вітчизняних та іноземних авторів, вдалося виявити більше двадцяти теорій зовнішньоекономічної діяльності та встановити взаємозв'язок розвитку економічної думки з становленням та напрямками розвитку даної сфери діяльності. Визначено, що економічні теорії стали підґрунтям розвитку сучасних теорій зовнішньоекономічної діяльності, незважаючи на те, що вони і не враховували всіх факторів впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на розвиток зовнішньоекономічних відносин. Обґрунтовано, що економічна думка окремих періодів чинила значний вплив на вектор розвитку зовнішньоекономічної діяльності національних економік країн світу, однак

цей вплив не є одностороннім, адже розвиток економічних відносин формував потребу у пошуку нових економічних знань та пояснень явищ в зовнішньоекономічній сфері. В свою чергу, на основі проведеного дослідження щодо категоріально-понятійного апарату зовнішньоекономічної діяльності, було встановлено відсутність єдиного підходу щодо трактування даної дефініції як вченими, так і на рівні нормативно-законодавчих актів. З огляду на це, результатом проведеного дослідження є сформовані пропозиції щодо закріплення окремих категорій у нормативно-правових актах з метою уникнення організаційно-методичних проблем в процесі здійснення діяльності в зовнішньоекономічній сфері. Зокрема, з огляду на некоректність формулювання визначення зовнішньоекономічна діяльність у Господарському кодексі, доцільним є закріплення трактування даної економічної категорії в зазначеному законодавчому акті в наступній редакції: зовнішньоекономічна діяльність – діяльність, що передбачає здійснення зовнішньоекономічних операцій в сфері господарювання, побудована на взаємовідносинах між суб'єктами господарювання України та іноземними суб'єктами господарювання, які здійснюються як на митній території України, так і за її межами. Також, з огляду на поширення діяльності в сфері зовнішньоекономічних операцій та облікового їх відображення, доцільним є закріплення в НП(с)БО 1 наступних категорій у таких редакціях: зовнішньоекономічні операції – це господарські операції, пов'язані зі здійсненням взаємовідносин суб'єктами господарювання України та іноземних суб'єктів господарювання на митній території України та / або за її межами; зовнішньоекономічні операції в частині операційної діяльності - господарські операції, пов'язані зі здійсненням взаємовідносин суб'єктами господарювання України та іноземних суб'єктів господарювання на митній території України та / або за її межами, що належать до основної діяльності підприємства та не є інвестиційними чи фінансовими видами діяльності; зовнішньоекономічні операції в частині фінансової діяльності - господарські операції, пов'язані зі здійсненням взаємовідносин суб'єктами

господарювання України та іноземних суб'єктів господарювання на митній території України та / або за її межами, що призводять до зміни розміру та складу власного та позикового капіталів підприємства; та зовнішньоекономічні операції в частині інвестиційної діяльності - господарські операції, пов'язані зі здійсненням взаємовідносин суб'єктами господарювання України та іноземних суб'єктів господарювання на митній території України та / або за її межами, що пов'язані з придбанням та реалізацією тих необоротних активів, а також тих фінансових інвестицій, які не є складовою частиною еквівалентів грошових коштів.

1.2. Підходи до визначення експортного потенціалу

Пріоритетними у зовнішньоекономічній політиці країни слід вважати орієнтир на розвиток експорту.

Експортний потенціал — як властивість забезпечити відповідну долю підприємства у формуванні експортного-імпортного балансу. Держава може впливати на цей потенціал, забезпечуючи пільгові умови на експорт стратегічних видів вітчизняної продукції.

Категорія “експортний потенціал” має двоєдину природу, бо ґрунтується як на національному (галузевому) підході щодо визначення можливостей виробництва, так і на оцінці конкурентних умов світового ринку щодо реалізації. Наявність земельних ресурсів, придатних для сільськогосподарського використання, сприятливі природні умови, традиційна продуктова спеціалізація сільського господарства створюють необхідну сировинну базу для розвитку потужної харчової промисловості з широким асортиментом продуктів експорту. Проте регулювання експортного потенціалу вимагає ґрунтовного обстеження і врахування факторів зовнішнього середовища.

Проблема категоріальної визначеності експортного потенціалу

підприємства обумовлена складністю його формування як системного явища, що виникає на ґрунті зчеплення та взаємодії потенціалів підприємства (виробничої системи) і зовнішнього ринку (системи міжнародного обміну). Логічна схема формування експортного потенціалу підприємства наведена на рис. 1.1.

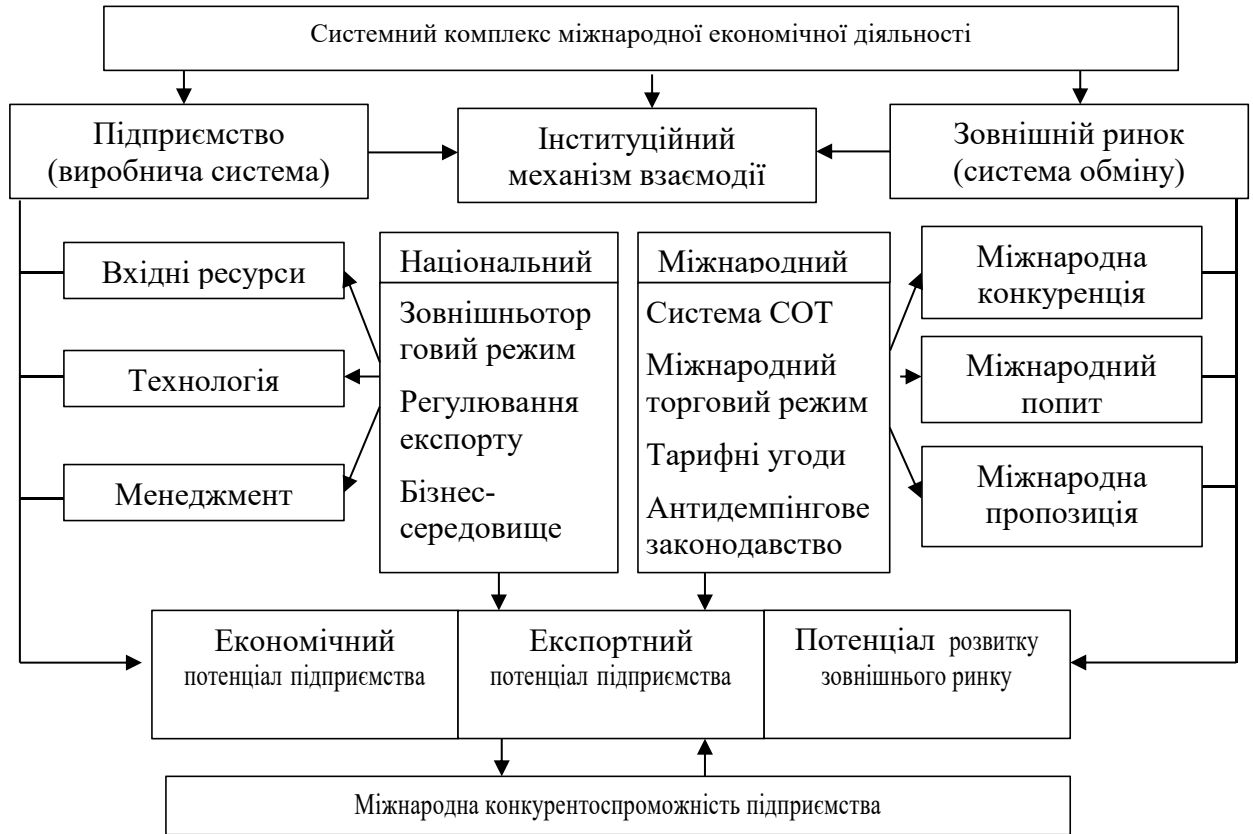

Рис. 1.1 Логічна схема формування експортного потенціалу підприємства (системна концепція)

Наведена на рис. 1.1 схема відображає міжнародну економічну діяльність підприємства як системний комплекс, що включає підприємство (виробничу систему), зовнішній ринок (систему міжнародного обміну) та інституційно-регульований простір взаємодії. Мета фінансового потенціалу – забезпечення стійкості як усього експортного потенціалу, так і його окремих елементів.

Узагальнивши підходи до трактування експортного потенціалу, можна відзначити, що деякі вчені ототожнюють його з поняттями «потенціал», «ресурси», «система» (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Аналіз підходів до визначення експортного потенціалу

Ключове слово	Визначення	Коментар
Здатність	Здатність підприємства реалізувати продукцію на зовнішньому ринку та залежно від наявних тенденцій зберігати або збільшувати обсяги експорту продукції у довгостроковій перспективі	Експортний потенціал розглядається на стратегічному рівні як здатність підприємства реалізувати свою продукцію за межами країни
	Реальна або потенційна здатність суб'єкта господарювання виготовляти конкурентоспроможні товари або послуги з використанням власних та/або запозичених ресурсів і реалізувати їх на зовнішніх ринках із метою максимізації прибутку	Еголовною метою реалізації експортного потенціалу є одержання прибутку з використанням усіх наявних для цього засобів і ресурсів
	Здатність підприємства адаптуватися до вимог зовнішніх ринків для реалізації на них конкурентоспроможної за якісним та кількісними параметрами продукції	Здатність до адаптації є головною умовою для функціонування підприємства на зовнішніх ринках
	Здатність до функціонування на світовому ринку через зміну форми, місця, обсягів експортної діяльності за умови використання внутрішнього і зовнішнього потенціалу підприємства	Можливість виходу на зовнішні ринки пов'язана з постійними змінами в експортній діяльності, моніторингом ринків та пристосуванням до цих змін
	Здатність підприємства виживати як цілісній системі за рахунок внутрішніх сил, так і додаткових можливостей із зовнішнього середовища	Експортний потенціал - це цілісна система, що може розвиватися лише за умови синтезу всіх її складників
Спроможність	Спроможність економічних суб'єктів забезпечувати конкурентоспроможність завдяки збільшенню обсягів споживання на міжнародних ринках виготовлених ними товарів або послуг	Необхідним є визначення сукупності заходів, за допомогою яких досягається збільшення обсягів споживання на міжнародних ринках
	Спроможність держави експортувати ресурси та продукти, якими вона володіє та виготовляє	Такий погляд акцентує увагу на макроекономічному рівні
Система	Система, що об'єднує кадровий, виробничий, інноваційний та організаційно-управлінський потенціал	Використовуючи такий підхід до розгляду поняття «експортний потенціал», з'являється можливість розробити науково обґрунтовану стратегію та управлінські рішення у сфері ЗЕД
	Динамічна система, що охоплює: виробництво, управління та маркетинг, націлених на адаптацію суб'єкта господарювання до зовнішніх ринків	За такого підходу акцентується увага на залученні всіх наявних ресурсів для забезпечення конкурентоспроможності на міжнародних ринках
Сукупність	Інтегрована сукупність активів підприємства, які використовуються для здійснення міжнародної економічної діяльності та забезпечують конкурентоспроможність підприємства на зовнішньому ринку	Такий підхід дає змогу розглянути експортний потенціал комплексно, як сукупність активів підприємства, управління якого є складником управління ЗЕД

Потенціал експортної діяльності визначається максимальними можливостями підприємства реалізовувати свою продукцію на зарубіжних ринках збуту. Останнім елементом у структурі експортного потенціалу підприємства є фінансовий потенціал, який є економічною характеристикою підприємства, що відображає здатність господарюючого суб'єкта до саморозвитку на фіксований момент часу.

На нашу думку, не можна достатньою мірою погодитися з жодним із наданих у табл. 1.2 підходів, оскільки економічний потенціал – це складне комплексне утворення.

В останні роки обсяг експорту з України нарощується за рахунок сприятливої кон'юнктури світових ринків та постійного зростання цін у першу чергу на:

- чорні і кольорові метали,
- продовольчі товари (зерно, насіння соняшнику),
- алкогольна продукція,
- окремі види продукції машинобудування (верстати, транспортні засоби, зброя).

Отже, категорія “експортний потенціал” має двоєдину природу, бо ґрунтується як на національному (галузевому) підході щодо визначення можливостей виробництва, так і на оцінці конкурентних умов світового ринку щодо реалізації. Наявність земельних ресурсів, придатних для сільськогосподарського використання, сприятливі природні умови, традиційна продуктова спеціалізація сільського господарства створюють необхідну сировинну базу для розвитку потужної харчової промисловості з широким асортиментом продуктів експорту.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИКА УПРАВЛІННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В АПК УКРАЇНИ

2.1. Стан експортно-імпортової діяльності в агропродовольчому комплексі України

Для України характерні низькі показники експорту високотехнологічних товарів та послуг. Це віддзеркалює недосконалу структуру конкурентних переваг української економіки, яка базується передусім на цінових факторах та порівняльних перевагах у вартості природних ресурсів та робочої сили. При цьому не використовуються належним чином наявні високотехнологічні можливості окремих галузей промисловості.

Розвиток виробництва товарів з високою доданною вартістю є головним пріоритетом у створенні бази для нарощування обсягів та поліпшення структури українського експорту в напрямі збільшення в ньому питомої ваги високотехнологічних товарів.

Основу товарної структури зовнішньої торгівлі складають жири тваринного або рослинного походження, готові харчові продукти, машини, устаткування і механізми, електротехнічне устаткування, продукція хімічної і пов'язаних з нею галузей промисловості, деревина і вироби з деревини, продукти рослинного походження, текстильні матеріали і текстильні вироби і засоби наземного транспорту та особливо продукції АПК.

Зростання обсягів експорту протягом досліджуваного періоду свідчить про поступову інтеграцію АПК України в світові ринки продовольства та розблокування зернового коридору в 2023-2024 році (табл. 2.1).

Незважаючи на спад виробництва у тваринництві, Україна на сьогодні є одним з найбільших експортерів курятини на світовому ринку. Проте слід зауважити, що основу експорту становлять зернові культури які більш

доцільно було б переробляти в Україні на спирт,біогаз та біоетанол для автомобілів.

Таблиця 2.1

Товарна структура експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції, тисяч доларів США

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	2019	2020	2021	2022	2023
Всього	14563144,5	15281802,6	17756854,1	18611810,5	22144180,2
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	823434,9	775036,9	1108757,0	1210638,3	1277015,8
01 живі тварини	25639,9	30903,4	45708,8	45786,6	62547,7
02 м'ясо та їстівні субпродукти	377668,3	387791,9	531240,1	645982,3	711895,1
03 риба і ракоподібні	12994,8	17007,3	26376,9	24981,4	33637,5
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	386477,3	330521,4	494207,3	480947,4	453877,2
II. Продукти рослинного походження	7971492,5	8093693,7	9215707,9	9886060,4	12914543,1
07 овочі	97214,6	152647,3	235369,3	235682,7	184515,0
08 їстівні плоди та горіхи	154083,5	148221,9	195287,3	228564,1	260112,2
09 кава, чай	10595,7	14088,4	13610,0	12059,2	11709,0
10 зернові культури	6057490,0	6073915,3	6501134,3	7240558,1	9633333,9
12 насіння і плоди олійних рослин	1475455,6	1534995,1	2060121,4	1954149,8	2563242,3
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	3299799,1	3962975,8	4605666,2	4496511,0	4732237,5
IV. Готові харчові продукти	2468418,0	2450096,2	2826723,0	3018600,8	3220383,8
16 продукти з м'яса, риби	12467,5	14323,8	15551,3	21747,0	22842,6
17 цукор і кондитерські вироби з цукру	169508,2	352008,4	417349,4	366878,1	254389,7
18 какао та продукти з нього	187263,1	162209,1	183736,2	204076,5	204586,8
22 алкогольні і без-алкогольні напої та оцет	183608,0	163813,5	209235,6	229841,7	210822,0
24 тютюн і промислові замітники тютюну	350796,0	321816,0	355728,8	398709,1	437606,2

Звернення до конкретних кейсів дає змогу наочно показати рівень тінізації аграрного виробництва, значення індивідуального господарства для розвитку сільських територій, низький рівень освоєння та облаштування сільських районів, наслідки скорочення міжрайонних та посилення зовнішніх експортно-імпортних операцій. Отримані результати свідчать про різну

спрямованість управлінської діяльності щодо стимулювання розвитку сільських територій. З допомогою перехресного аналізу різних кейсів можна виявити її модель, найбільш адаптовану до умов сьогодення [2, с.15]. Основу імпорту продукції АПК становлять насамперед товари критичного імпорту, як какао, риба, алкогольні напої, оливкова та інші види олій які не виробляється в Україні, а також цитрусові (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Товарна структура імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції, тисяч доларів США

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	2019	2020	2021	2022	2023
Всього	3484432,3	3891066,8	4301209,0	5055458,1	5736028,5
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	548170,2	626279,1	731549,6	917988,8	1071472,8
01 живі тварини	59701,1	57981,0	57432,5	71823,6	76639,9
02 м'ясо та їстівні субпродукти	99338,4	80773,4	112024,7	167663,2	158603,9
03 риба і ракоподібні	291101,6	409947,9	455444,5	549534,7	644617,7
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	79777,4	59489,5	84884,5	106458,0	169492,1
II. Продукти рослинного походження	1146186,3	1284816,5	1368027,1	1529221,1	1794636,6
III. 15 Жири та олії тваринного або рослинного походження	182338,9	245957,3	266616,4	267350,2	253298,1
IV. Готові харчові продукти	1607736,9	1734013,9	1935015,9	2340898,0	2616621,0

Розвиток економіки України в умовах інтегрування національних економік потребує активного її включення у міжнародний поділ праці, світогосподарські зв'язки. Формування стратегії зовнішньої торгівлі і, зокрема, експорту, є надзвичайно важливим фактором розвитку національної економіки. Проте досягти успіху в експортній діяльності можуть лише ті країни, які мають конкурентоспроможну економіку. Саме тому постає необхідність здійснення ґрунтовних теоретичних досліджень та обґрунтування практичних рішень і механізмів, які б дозволили державі прискорити повноцінне її прилучення до світового господарства і тим самим користуватися всіма перевагами міжнародного економічного співробітництва. Зменшення посівів цукрових буряків призвело до дефіциту цукру частину якого теж імпортується здебільшого для потреб кондитерської промисловості.

2.2. Оцінка структури зовнішньої торгівлі продукцією АПК

Дослідивши товарну структуру зовнішньої торгівлі можна констатувати, що основу експорту становлять продукти рослинного походження та олія, а імпорту – продукти рослинного походження котрі відносяться до критичного імпорту (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Ранжування товарної структури зовнішньої торгівлі АПК України

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Експорт						Імпорт					
	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2018	2019	2020	2021	2022	2023
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	9	5	5	5	5	4	7	8	12	13	13	12
II. Продукти рослинного походження	4	2	3	2	2	1	10	3	8	9	10	10
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	2	1	1	1	1	2	13	10	10	11	11	11
IV. Готові харчові продукти	1	3	2	3	3	3	12	11	9	8	9	8

Отже, розвиток зовнішньої торгівлі товарами переробної промисловості АПК в тому числі Вінницької області слід розвивати на найбільш перспективних напрямках як ЄС та країн СНД, окрім, РФ. Найдоцільніше розробити плани реалізації продукції, яка є найбільш перспективною для реалізації, а саме – горілчані вироби та олію.

Основними експортерами для прикладу у Вінницькому регіоні є такі підприємства як: ПАТ «Брацлав», ДП Українська горілчана компанія «Nemiroff», ТОВ «Агрона Фрут Україна», ТОВ «Барлінек-Україна», Вінницька кондитерська фабрика кондитерської корпорації «РОШЕН» (табл. 2.4).

Для підприємств АПК важливе не виділення і ізолювання інформаційних потоків зовнішньоекономічної діяльності в окрему систему або програмний продукт, а їхня інтеграція в загальну інформаційну систему

підприємства і ефективну взаємодію з цією системою.

Таблиця 2.4
Основні підприємства – експортери Вінницької області

Назва підприємства	Галузь виробництва	Товари, які підприємство експортує
ПАТ «Брацлав»	Виробництво машин та устаткування для сільськогосподарського та лісового господарства	Установки для доїння в залах УДТ-8 і УДЯ-16; доїльні установки для доїння в молокопровід УДМ-50, УДМ-100, УДМ-200; доїльні установки для літніх таборів УДЛ-12 та пасовищ УДП-8, та ін.
ДП Українська горілчана компанія «Nemiroff»	Виробництво дистильованих алкогольних напоїв	Горілка різних видів, лікери, спиртовані настойки.
ТОВ «Агрона Фрут Україна»	Виробництво фруктових та овочевих соків	Концентровані фруктові та плодово-ягідні соки; фруктові наповнювачі для молочних продуктів; лікувальне і дитяче харчування.
ТОВ «Барлінек-Україна»	Лісопильне та стругальне виробництво.	Лісоматеріали розпиляні або стругані уздовж; вироби столярні та теслярські будівельні деталі; паркетні плити збірні.
Вінницька кондитерська фабрика кондитерської корпорації «РОШЕН»	Виробництво кондитерських виробів	Цукерки, шоколад, карамель, печиво, вафлі, мармелад, торти.

Як єдиний комплекс технічних, організаційних і управлінських заходів є впровадження і використання корпоративної інформаційної системи на підприємствах, що дозволить забезпечити комплексне управління інтегрованими процесами зовнішньоекономічної діяльності. Автоматизація окремих завдань може дати істотний ефект. Ще більший ефект можна отримати при впровадженні корпоративної інформаційної системи і системному підході до управління інформаційною системою підприємства.

Україна має розвинений продовольчий комплекс, який спроможний не лише повною мірою забезпечити населення країни харчовими продуктами, а й формувати активну позицію країни на міжнародних ринках низки

ключових агропродовольчих товарів. Завдяки традиційно потужному продовольчому експорту Україна є одним з гарантів продовольчої безпеки у світі. До повномасштабної війни за обсягами експорту Україна входила до п'ятірки найбільших експортерів зернових у світі, експортували $\frac{3}{4}$ від того, що виробляли, внутрішнє споживання зернових становило лише 20–25 %. Україна постачала 10 % світового експорту пшениці, понад 14 % кукурудзи і понад 47 % соняшникової олії [1]. Наразі завдяки допомозі партнерів Україна залишається ключовим постачальником на світових ринках зерна та соняшникової олії, з часткою понад 10 % міжнародної торгівлі. 2023 р. експортовано 16,1 млн т пшениці до 65 країн, 26,2 млн т кукурудзи до 80 країн і 5,7 млн т соняшникової олії до 130 країн світу [2].

Разом з цим, воєнні дії, які відбуваються в Україні внаслідок широкомасштабної агресії Російської Федерації 24 лютого 2022 р., призвели до погіршення продовольчої безпеки в Україні, яке спричинене, зокрема, порушеними логістичними ланцюгами, зруйнованими інфраструктурою, господарствами та виробництвами, зменшенням кількості виробленого продовольства на працюючих підприємствах. На червень 2023 р. сума прямих збитків, завданих агропромислому комплексу України, складає 8,7 млрд дол. США (втрати, пов'язані зі знищенням та пошкодженням сільськогосподарської техніки, складають понад 4,7 млрд дол. США; втрати через знищення та крадіжки виробленої продукції оцінюються в 1,9 млрд дол. США). Непрямі втрати агропромислового комплексу оцінюються в 40,3 млрд дол. США [3].

За оцінками ФАО, через війну сільські домогосподарства в Україні зазнали близько 2,25 млрд дол. США збитків. З них близько 1,26 млрд дол. США збитків завдано в галузі рослинництва та 0,98 млрд дол. США – тваринництва. В Україні 25 % сільськогосподарських домогосподарств зупинили або зменшили обсяги виробництва продукції через війну, у прифронтових областях – 38 % [4].

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯМ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ АПК

3.1. Перспективи організації служби експортного маркетингу на підприємствах АПК

Налагодження механізму функціонування маркетингових інформаційних систем слід здійснювати через комплекс державних установ - при Міністерстві аграрної політики через загальнодержавний відділ, в обласних і районних управліннях сільського господарства завдяки регіональним представництвам.

Вітчизняна система агропромислового експортного маркетингу має охоплювати всі підприємства й організації, тобто суб'єктами маркетингової діяльності мають стати виробники сільськогосподарської продукції, заготівельні, транспортні, переробні, посередницькі, сервісні та торговельні підприємства.

На великих підприємствах АПК доцільно створювати спеціальні управлінські структури - служби експортного маркетингу. Менші підприємства, наприклад, селянські господарства, в тому числі фермерського типу, посередницькі і сервісні фірми можуть об'єднувати свої фінансові ресурси і здійснювати відповідну діяльність через галузеві маркетингові центри або ж користуватися послугами консультантів та фірм, які спеціалізуються на міжнародній маркетинговій діяльності на контрактно-договірних засадах.

Виходячи із сьогоденних економічних та соціальних реалій, найбільш раціональним є створення служби маркетингу саме за ринково-функціональною ознакою, коли спеціалісти з маркетингу керують різними функціями міжнародної маркетингової діяльності (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Схема організації служби експортного маркетингу на підприємствах АПК за ринково-функціональною ознакою

Розвиток переробки продукції АПК в післявоєнний період може бути важливим кроком для відновлення та розвитку сільськогосподарського сектора України. Ось декілька напрямків, на які варто звернути увагу:

Інвестиції в переробну промисловість: для стимулювання розвитку переробної промисловості необхідні інвестиції. Держава може надавати фінансову підтримку, залучати інвесторів та створювати сприятливі умови для розвитку переробних підприємств. Це може включати зниження податків, надання пільг та інших стимулів для інвесторів.

Технологічне оновлення: важливо впроваджувати сучасні технології в переробну промисловість, щоб підвищити ефективність та якість продукції. Це може включати автоматизацію процесів, використання новітнього обладнання та інноваційних методів переробки.

Розвиток ланцюжка поставок: важливо забезпечити ефективний

ланцюжок поставок для переробної промисловості. Це означає встановлення стійких зв'язків з постачальниками сировини та забезпечення своєчасного постачання. Також варто розглянути можливість створення коопераційних об'єднань або агрегації малих сільських виробників для забезпечення стабільного постачання сировини.

Підтримка досліджень та розвитку: держава може надавати підтримку для досліджень та розвитку в галузі переробної промисловості. Це може включати фінансування дослідницьких проектів в сфері переробки продукції АПК (рис. 3.2.)

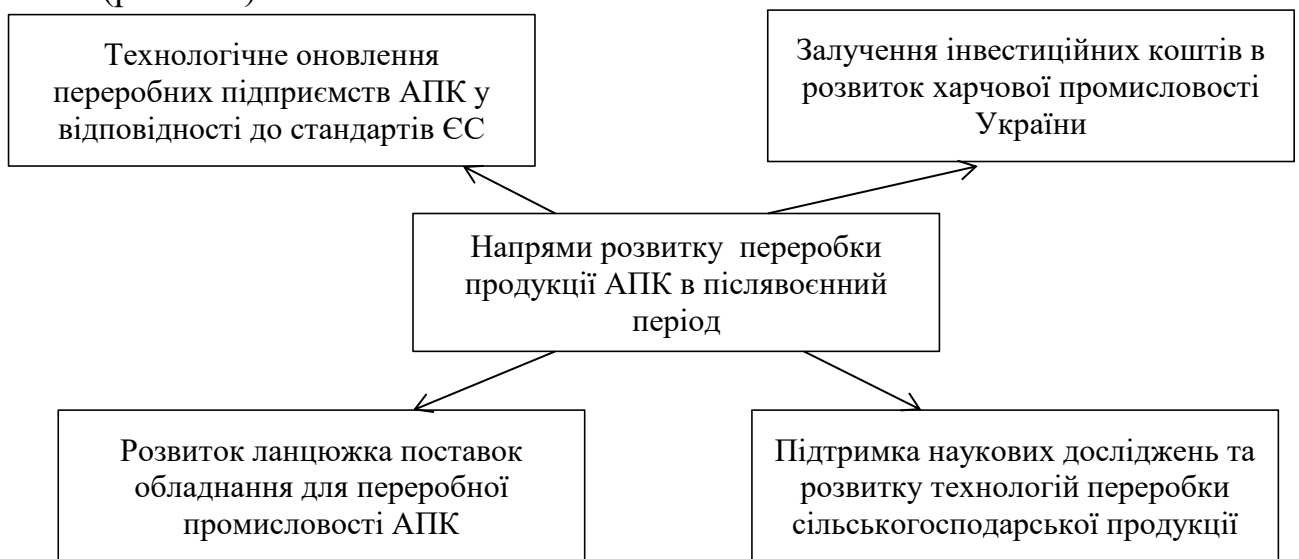

Рис. 3.2 . Напрями розвитку переробки продукції АПК в післявоєнний період

Повоєнна логістика АПК України може вимагати певних зусиль та заходів для відновлення та розвитку після конфлікту. Ось кілька напрямків, на які варто звернути увагу:

Відновлення транспортної інфраструктури: після війни можуть бути значні пошкодження доріг, залізниць, портів та іншої транспортної інфраструктури. Необхідно провести оцінку пошкоджень та відновлювальні роботи для швидкого відновлення транспортних магістралей та об'єктів інфраструктури, що використовуються для транспортування АПК.

Дослідження свідчить, що відповідно до умов ПВЗВТ (Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі) між Україною та ЄС ставка ввізного

мита ЄС для частини молочних продуктів Групи 04 (в тому числі сири всіх видів і кисломолочний сир, молочна сироватка) були зменшені до 0%. Решта позицій підпадають під дію тарифних квот, в рамках яких проводиться безмитний експорт (ставка ввізного мита ЄС – 0%) (табл. 3.1).

Стосовно сприяння розвитку металургійних виробництв державне регулювання має сприяти налагодженню виробництва біогазу для зменшення візних мит на вітчизняний метал. Реалізація біогазу промисловим підприємствам орієнтованих на експорт своєї продукції дасть їм переваги на світовому ринку. В такому разі підприємства не сплачуватимуть вуглецевий податок при експорті своєї продукції а біогаз прогнозовано матиме вищу ціну в порівнянні з природним газом. Потенціал виробництва біогазу більш ніж достатній для задоволення потреб України та в довгостроковій перспективі частково може експортуватися в ЄС.

Таблиця 3.1

Безмитні тарифні квоти на ввезення окремих молочних продуктів в ЄС

Молоко, вершки, згущене молоко та йогурти	8000 т/рік - із поступовим збільшенням протягом 5 років до 10000 т/рік
Сухе молоко	1500-5000 т/р
Вершкове масло, молочні пасти	1500-3000 т/р
Перероблені молочні продукти	2000 т/р
Перероблені масляні продукти	250 т/рік

Для вдосконалення державного регулювання насамперед потрібні заходи для стимулювання розвитку виробництва біогазу для власних потреб та довгостроковій перспективі на експорт. Дотування для сільськогосподарських виробників молока. Стимулювання більш широкого використання пелет вироблених з відходів АПК в межах держави шляхом встановлення квот на експорт. Стимулювання переробки зернових культур на готову продукцію з послідувачим реалізацією за кордон. Відмінна візних мит на критичний продуктової імпорту з метою компенсації подорожчання відповідної продукції для населення (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Заходи з вдосконалення державного регулювання ЗЕД в АПК України

Експорт молока	Експорт біогазу	Експорт пелет	Експорт зернових	Критичний імпорт
<p>1. Запровадження дотацій виробникам молока (компенсація вартості доїльних апаратів ОСГ та купівлю молочного поголів'я)</p> <p>2. Зняття квот на експорт молока в країнах ЄС (дипломатичне просування відповідних рішень)</p>	<p>1. Налагодження ринку біогазу шляхом імплементації в практичну діяльність розробок наукових установ.</p> <p>2. Компенсація відсотків за кредитами підприємствам орієнтованих на виробництво біогазу (на обладнання для створення відповідних виробництв)</p>	<p>1. Встановлення квот на експорт пелет орієнтованого для стимулювання внутрішнього споживання</p> <p>2. Стимулювання переходу підприємств на пелети шляхом зменшення податків для формувань які використовувати будуть відновлювальні джерела енергії в т.ч. пелети</p>	<p>1. Зменшення експортних квот та стимулювання переробки зернових в межах держави на біоетанол, спирт та ін.</p> <p>2. Компенсація відсотків за кредитами для переробних підприємств орієнтованих на переробку зернових (закупівля відповідного обладнання)</p>	<p>1. Зняття ввізних мит на критичний продуктивний імпорт (риба, ракоподібні і інша продукція, яку неможливо виготовляти в Україні)</p>

Отже, для забезпечення подальшого розвитку АПК України державі потрібно застосовувати пільгове кредитування та сприяти розвитку переробки сільськогосподарської продукції. Що дасть можливість збільшити вартість експорту, адже на сьогодні з України експортується здебільшого сировина. Та застосовувати політику мінімального податкового навантаження для критичного імпорту.

Поряд з вищезазначеним, основними викликами та обмеженнями для аграрного сектора України в умовах повномасштабної війни є такі:

- дефіцит фінансових ресурсів для стабільного ведення господарської діяльності сільськогосподарських виробників, зокрема через зростання собівартості виробництва. 2022 р. 21 % підприємств галузі сільського, лісового та рибного господарства одержали чистий збиток (у 2021 р. – 11 %). Рівень рентабельності всієї діяльності у 2022 р. становив 14,1 % (у 2021 р. – 37,8 %). А обсяг капітальних інвестицій у сільське, лісове та рибне

господарство у 2022 р. становив 51439 млн грн, що на 26,1 % менше порівняно з 2021 р.

За даними дослідження «Україна: вплив війни на прибутковість сільськогосподарського виробництва» [14], за результатами 2023 р. прогнозують зниження збитків агросектора від вирощування зернових та олійних культур, проте виробництво трьох із п'яти основних культур залишиться збитковим. З липня по жовтень 2023 р. рівень прибутковості виробництва зернових та олійних культур в Україні знижувався. Через падіння цін сояшинок з прибуткової культури перетворився на збиткову. Збитковість виробництва пшениці збільшилася, попри зростання рівня врожайності, через зниження закупівельних цін. Збитки господарств від виробництва кукурудзи зросли більш ніж удвічі внаслідок зниження цін як на внутрішньому ринку України, так і в найближчих портах, а також збільшення логістичних витрат. Найменш рентабельною культурою серед основних видів зернових та олійних у жовтні 2023 р. був ячмінь. Найнижчу рентабельність виробництва зернових та олійних культур мають малі фермерські господарства та прифронтові середні господарства. Малі господарства порівняно із середніми мають на 5–10 % вищі виробничі витрати на всі види зернових та олійних культур, зокрема на закупівлю насіння, засобів захисту рослин та добрив;

- спрощення процесів сільськогосподарського виробництва, зменшення внесення добрив та засобів захисту рослин, що знижує врожайність сільськогосподарських культур та погіршує якісний склад земель. Нестача фінансування та потреба істотної економії спричинили зниження кількості внесених добрив на 50–60 % [15]. За даними опитування Мінагрополітики влітку 2023 р., питання застосування добрив залишається одним з найчутливіших для аграріїв. Застосовувати їх у повному обсязі готові великі й середні виробники. Зокрема, унесення добрив очікують на вдвічі меншому за агрономічну потребу рівні (47 %). Рівень очікуваного застосування засобів захисту рослин під урожай озимих 2024 р. прогнозують на 56 % від потреби.

Лише 10 % респондентів готові застосовувати добрива на рівні 100 % від потреби, засоби захисту – 18 % [16];

- посилення кризових явищ у тваринництві, зокрема в м'ясо-молочній галузі. На січень 2024 р. поголів'я великої рогатої худоби в усіх категоріях господарств в Україні оцінювали у 2233,60 тис. голів, що на 3,3 % менше від показника на січень 2023 р., у т. ч. корів нараховували 1290,20 тис. голів (- 4,9 %). Близько 29 % тварин утримується на агропідприємствах, а 71 % – в господарствах населення[17]. На підприємствах за останній рік поголів'я ВРХ скоротилося на 29,5 тис. голів (- 3,2 %), а кількість корів зменшилася на 20,7 тис. голів (- 5,5 %). У господарствах населення за останній рік кількість ВРХ скоротилася на 44 тис. голів (- 3,3 %), а кількість корів зменшилася на 41,9 тис. голів (- 4,6 %). Найуразливішими до викликів війни є господарства населення, де кількість тварин зменшується щомісяця. Аграрні підприємства виявилися стійкішими до викликів воєнного часу. Цьому сприяє в тому числі можливість релокації тваринницьких ферм у безпечніші місця, про що свідчить збільшення поголів'я у відносно безпечних регіонах України. Оскільки господарства населення є основними утримувачами ВРХ, зокрема корів, це призвело до загального спаду виробництва молока. У 2023 р. господарства всіх категорій виробили близько 7 млн 412 тис. т молока-сировини, що на 5 % менше проти 2022 р. Зокрема, скорочення надоїв у господарствах населення за 2023 р. становило 11 % порівняно з попереднім роком. Попри те, що аграрні підприємства збільшили обсяги виробництва молока у 2023 р., поки що вони не в змозі цілковито перекрити це падіння;

- дефіцит трудових ресурсів у сільськогосподарському виробництві. Унаслідок бойових дій частина працівників сільгоспідприємств та фермерів була вимушена не тільки припинити економічну діяльність в аграрному секторі, а й покинути власні домівки. За даними ФАО, понад 150 000 фермерів / працівників продовольчої системи безпосередньо постраждали від війни та/або були змушені мігрувати. У складному становищі опинилися дрібнотоварні виробники, які займалися

виращуванням сезонної продукції, відігравали важливу роль у забезпеченні зайнятості та доходів сільського населення. Вимушене переміщення населення, призов чоловіків до ЗСУ призводять до нестачі робочої сили та збільшення робочого навантаження на жінок [18]. Згідно з опитуванням асоціації «Свинарі України», 26 % господарств, що взяли участь в опитуванні, мають недостатню кількість основного виробничого персоналу свиноферм (технологи, ветеринари, оператори, керівники виробничих майданчиків), стільки ж відчують дефіцит допоміжних працівників – слюсарів, електриків тощо. 48 % респондентів відзначають брак персоналу не стільки у тваринництві, скільки у суміжних аграрних напрямках діяльності: водіїв, трактористів, механіків, агрономів тощо [19];

- руйнування інфраструктури виробництва, перероблення та зберігання сільськогосподарської продукції та харчових продуктів. Ворог цілеспрямовано знищує зерносховища, продовольчі склади, логістичну інфраструктуру, а також ускладнює експортні постачання українського збіжжя, що знижує доходи агровиробників, а в умовах труднощів зберігання врожаю через брак електроенергії в осінньо-зимовий період 2022–2023 рр. це призвело до псування агропродукції і навіть утрати її частини. Наразі сумарна ємність зруйнованих зерносховищ сягає 8,2 млн т, а ємність пошкоджених зерносховищ – 3,25 млн т потужностей одночасного зберігання [20];

- екологічні виклики. Через бойові дії та мінування території у 2022 р. сільгоспвиробники не могли використовувати до 30 % полів для посіву (що сягало 5 млн га); у 2023 р. 25 % площ були непридатними для використання [21]. Значних утрат земельним ресурсам та аграрному сектору завдало й руйнування Каховської ГЕС.

3.2. Стратегічні напрями розвитку ЗЕД в АПК України

Стратегія розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств у контексті інтеграції України до Європейського Співтовариства, повинна базуватися на основі оптимізації структури експорту аграрної продукції з урахуванням вимог продовольчої безпеки, ефективного використання виробничого потенціалу аграрних підприємств, реалізації конкурентних переваг виробництва окремих видів продукції та досягнення позитивного зовнішньоторговельного балансу. Перспективи галузі пов'язані з посиленням комплексного розвитку зовнішньоекономічної діяльності, основними напрямками якого повинні стати структурна перебудова аграрного виробництва, поглиблення спеціалізації аграрних підприємств, диверсифікація діяльності переробних підприємств, вільного руху ресурсів і товарів, формування ринкової інфраструктури, посилення екологічного спрямування сільськогосподарського виробництва, переходу до європейських стандартів якості і безпеки харчування [48].

Зовнішньоекономічна діяльність в аграрному секторі може значною мірою сприяти впровадженню ефективних технологій, вирішенню гострої проблеми переоснащення переробної промисловості, нарощуванню потужностей підприємств зі зберігання сільськогосподарської продукції. Слід пам'ятати, що зовнішній ринок розвивається дуже швидко та має постійно зростаючий рівень конкуренції, тому аграрним підприємствам з метою завоювання своєї ніші закордоном потрібно активно та безперервно нарощувати свою конкурентоспроможність. Висновки з даного дослідження. Від успіху зовнішньоекономічної діяльності України залежить її подальший економічний і соціальний розвиток як підсистеми світової економіки. Очевидно, що успішний розвиток зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств, а з ним і здійснення ефективної інтеграції країни у Європейське співтовариство, залежить від вирішення багатьох проблем таких як: є низька конкурентоздатність їхньої продукції на зовнішньому ринку, захисту

внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції, проблема регулювання структури експорту-імпорту аграрної продукції тощо. Отже, у процесі дослідження встановлено, що для того, щоб зовнішньоекономічна діяльність України піднялась до рівня розвинених держав, їй потрібно докласти чимало зусиль за такими основними напрямками, як: гармонізація вітчизняних стандартів на сільськогосподарську продукцію згідно стандартів ЄС, формування ефективного механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності у агропромисловому комплексі, гнучка державна підтримка реалізації інвестиційних проектів та стимулювання розвитку експортного потенціалу тощо. Тільки тоді Україна зможе зайняти конкурентоспроможне місце на світовому ринку аграрної продукції та міцно закріпити свої позиції.

Станом на 1 січня 2024 року в секторі сільськогосподарського виробництва функціонувало понад 45,5 тис. підприємств. З них тільки 5,5% відносяться до категорії великих і середніх підприємств. Майже дві третини підприємств зайняті виробництвом рослинної продукції. Натепер економічна діяльність аграрних підприємств щорічно приносить майже вісім млрд дол. США [1]. Український аграрний сектор знаходиться (2019 р.) на третьому місці серед експортерів продукції сільськогосподарського виробництва в країни-члени ЄС [7]. Проте за умов недосконалого інституційно-інтеграційного середовища реалізувати потенціал галузі в повному обсязі є проблемою, яку на рівні конкретного аграрного підприємства вирішити проблематично. Необхідно звернути увагу на те, що вітчизняні аграрні підприємства (особливо малі, середні та фермерські господарства) знаходяться в умовах досить жорсткої конкуренції не тільки на міжнародних ринках, але і на внутрішньому. Нестабільність функціонування вітчизняних підприємств аграрного сектору (в період трансформації та структурної перебудови галузі посилювалися кризові явища) певною мірою нівелювала потенціал їхнього сталого розвитку та ринкові конкурентні переваги. Зовнішньоекономічна діяльність аграрних підприємств виступає однією із

форм міжнародного поділу праці, що безпосередньо взаємодіє з процесом виробництва сільськогосподарської продукції, а зовнішня торгівля виступає важливим складником. Діяльність аграрних підприємств на міжнародному ринку забезпечує надходження в країну твердої валюти, дає змогу впроваджувати в процес сільськогосподарського виробництва нові технології, покращувати технічний рівень виробництва, якість продукції, підвищувати конкурентоспроможність вітчизняних підприємств на зовнішніх ринках тощо [50].

В умовах поглиблення євроінтеграційних процесів ефективний розвиток зовнішньоторговельної діяльності ґрунтується на необхідності приведення до вимог міжнародного ринку всіх процесів продукування сільськогосподарської продукції, системи організації, управління і контролю виробництва та збуту продукції тощо. Водночас необхідно враховувати сучасні умови функціонування українських аграрних підприємств. Більшість вітчизняних (особливо малих і середніх) підприємств функціонує у складних умовах, спричинених ринковою трансформацією соціально-економічної системи країни. Насамперед це пов'язано із низькою ефективністю їхнього функціонування в умовах посилення ринкової конкуренції, невисоким рівнем технологічного і технічного оснащення та високими виробничозбутовими витратами. Вітчизняні малі і середні підприємства аграрного сектору не володіють достатніми фінансовими та організаційно-виробничими ресурсами, необхідними для виходу на зовнішній ринок, відсутня власна логістична інфраструктура тощо [46].

Поряд із цим, для більшості вітчизняних аграрних підприємств не визначені основні пріоритетні напрями розвитку зовнішньоторговельної діяльності, а разом із низьким рівнем функціонування інституційно-інтеграційної системи в країні та відсутності державної підтримки і стимулювання їхньої роботи на зовнішньому ринку унеможлиблює для них взагалі таку діяльність. Разом із тим, ефективність зовнішньоторговельної діяльності українських аграрних підприємств на міжнародному ринку

залежить не тільки від внутрішніх факторів виробництва і розвитку, наприклад, від їхнього рівня конкурентоспроможності, прибутковості експортних операцій, виробничих і збутових витрат, собівартості продукції тощо [48].

Важливим чинником підвищення ефективності діяльності експортоорієнтованих аграрних підприємств в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів є формування внутрішнього і зовнішнього інституційного середовища. Зазначимо, що функціонування суб'єктів аграрного бізнесу в умовах трансформації соціально-економічної системи і проведення економічних реформ характеризується високою мірою невизначеності і нестабільності. Насамперед це стосується питання формування і організації роботи інститутів ринкової економіки на місцевому, регіональному і національному рівні. Крім того, зовнішньоекономічна діяльність національних підприємств аграрного сектору на європейському напрямі піддана суттєвому регуляторному впливу наднаціональних і національних інститутів та інституцій країн-членів ЄС. Також проблематичним для вітчизняних аграрних підприємств є питання підвищення їхньої конкурентоспроможності на спільному європейському ринку аграрної продукції за рахунок власних економічних ресурсів, оскільки національні аграрні підприємства не можуть розраховувати (в умовах структурної перебудови аграрного сектору та соціально-економічної трансформації) на державну підтримку і стимулювання їхньої експортної діяльності, яку, наприклад, отримують суб'єкти сільськогосподарської діяльності і сільські території в країнах-членах ЄС [43].

Звідси інституційний вплив на зовнішньоторговельну діяльність агропідприємств в умовах поглиблення міжнародного поділу праці спрямовується, з одного боку, на забезпечення принципів вільного підприємництва, з іншого – на запровадження ефективної системи інституційного регулювання і стимулювання їхньої діяльності в зовнішньому ринковому середовищі. У нових умовах господарювання комплекс

економічних функцій держави реалізується через механізм інституційного регулювання, що на певних етапах проведення економічних реформ не виключає втручання адміністративно-управлінських органів у експортну діяльність підприємств аграрного сектору. Такий вплив реалізується шляхом застосування різноманітних засобів, форм, методів і інструментів організаційно-правового і ринкового впливу. Отже, економічна діяльність підприємств аграрного сектору на зовнішніх ринках визначається механізмом державного регулювання зовнішньоекономічних відносин. Реалізація національної зовнішньоторговельної політики (в частині забезпечення сталого розвитку національного аграрного сектору) за умов поглиблення євроінтеграційних процесів піддана впливу вагомих зовнішніх чинників, які безпосередньо впливають на соціально-економічний розвиток країни. Для вітчизняних підприємств-експортерів, насамперед, це зміна умов зовнішньої торгівлі (не обов'язково покращення), що зумовлює збільшення (зменшення) обсягів експорту сільськогосподарської продукції; посилення конкуренції як на зовнішньому, так і на внутрішньому аграрному ринку тощо [50].

Адаптація внутрішньої інституційної системи до встановлених міжнародно-правових норм і правил та ефективного функціонування інститутів ринкової економіки позитивно вплине на формування національного інвестиційного клімату, що в кінцевому підсумку збільшить обсяги іноземних інвестицій у розвиток аграрного сектору економіки [41].

Натепер частка аграрного сектору в інвестиційному портфелі іноземних інвесторів в Україні залишається найменшою порівняно з торгівлею, будівництвом та промисловістю.

Як уже зазначалося, в умовах структурної перебудови аграрного сектору економіки та поглиблення євроінтеграційних процесів в країні суб'єкти сільськогосподарської діяльності обмежені в фінансово-економічних ресурсах, необхідних для забезпечення їхнього сталого розвитку. Тому актуальним залишається залучення прямих іноземних

інвестицій для забезпечення прискореного розвитку аграрного сектору національної економіки. Однак, як свідчать статистичні дані про надходження іноземних інвестицій в економіку України, вітчизняний аграрний сектор поки що залишається не досить привабливим для міжнародних інвесторів і займає останнє місце серед інших галузей національної економіки [51].

Інституційний механізм регулювання зовнішньоторговельної діяльності аграрних підприємств має бути спрямований на нівелювання ризиків, які виникають у процесі поглиблення євроінтеграції. Насамперед це трансформація національної експортної моделі сировинного спрямування в бік підвищення частки готової до споживання продукції. Також у зв'язку із спрощенням доступу на європейський ринок відмічається погіршення структури національного експорту аграрного сектору. На європейський ринок сільськогосподарської продукції українські аграрні підприємства поставляють в основному сировину, зокрема, це продукція рослинного походження – пшениця, кукурудза, ячмінь та соєві боби тощо [51].

У процесі організації роботи на зовнішньому ринку вітчизняні сільськогосподарські підприємства зустрічаються з проблемою ефективного функціонування інституційної інфраструктури, яка натеper обмежує їхні експортні можливості. Крім того, національні інститути й інституції неефективно захищають інтереси вітчизняних товаровиробників і експортерів не тільки на зовнішньому, але і на внутрішньому ринку, що зумовило зростання присутності на внутрішньому ринку низької якості (інколи небезпечної для споживання) імпоротної продукції тощо. Поглиблення євроінтеграційних процесів в аграрному секторі національної економіки загалом позитивно впливає на його сталий розвиток. Зокрема, такі процеси мають суттєвий вплив на організацію та розвиток зовнішньоторговельної діяльності. Перспективи розвитку та зацікавленість усіх сторін у економічній співпраці є великі. Позитивні тенденції посилюються після надання Європейським Союзом українським експортерам

продовольчих товарів певних преференцій щодо роботи на їхньому спільному продовольчому ринку [46].

Спрощення процесу проникнення українських сільгоспвиробників на ринки країн-членів ЄС є відповіддю європейських торговельних партнерів на понесені втрати України, пов'язаних із скороченням обсягів експорту сільгосппродукції до РФ та заборони її транзиту через території РФ до країн СНД, традиційних споживачів української аграрної продукції. За проведеними розрахунками втрати українських аграріїв від повної заборони експорту до всіх країн Митного Союзу можуть досягти 1,5 млрд дол. США на рік [49].

Відповідно, вітчизняним аграріям необхідно переорієнтувати експортну діяльність на інші зовнішні ринки сільськогосподарської продукції. Частково компенсуються ці втрати за рахунок активізації своєї діяльності на європейському ринку. Тим більше що Європейський Союз іде на зустріч українським експортерам аграрної продукції шляхом збільшення квот. Зокрема, обсяги квотованої сільськогосподарської продукції із України за середньозваженими цінами оцінювалася на 2021 рік у більш ніж 1,5 млрд дол. США, то у 2023 році цей показник зріс до 1828,1 млн дол. США. Якщо економія внаслідок скасування імпортного мита ЄС у межах квот в 2014 році становила 320,6 млн дол. США, то уже в 2019 році показник економії для вітчизняних аграріїв становив 379,8 млн дол. США. Натепер вітчизняні експортери аграрної продукції без преференцій, мита і квот поставили до європейських країн продукції майже на 5 млрд дол. США. Починаючи із 2020 року ЄС дозволив Україні збільшити обсяги експорту сільськогосподарської продукції на свій спільний ринок ще на 1,5 млрд США [40]. Практично українські аграрії збільшують обсяги експорту на третину від досягнутого показника, а також економити внаслідок несплати мита майже 380 млн дол. США [47].

Незважаючи на переваги від інтеграції України до ЄС та позитивні тенденції збільшення зовнішньоторговельного обігу продукції аграрного

сектору, а також на диверсифікованість його регіональної структури, існує низка ризиків, пов'язаних із інтеграцією вітчизняного аграрного сектору у європейський та світовий ринки, ключовими з яких є такі: Збільшення на внутрішньому ринку України імпортованих продовольчих товарів, що конкурують із вітчизняними продуктами. У першу чергу це стосується окремих видів м'яса, молока, деяких видів овочів та фруктів

Слід відмітити, що зниження цін на злакові, олію та жири є особливо відчутним для вітчизняних сільгоспвиробників, адже ці групи товарів є ключовими в експортних поставках вітчизняної сільськогосподарської продукції на світові ринки. Загалом же у 2023 р. втрати вітчизняних експортерів аграрної продукції на європейському ринку за рахунок зниження цін, наприклад, на злакові в порівнянні із 2015 роком становили понад 850 млн дол. США, а українські експортери рослинної олії (в 2023–2024 маркетинговому році показник українського експорту становив 2,9 млрд дол. США) за рахунок суттєвого зниження цін на світовому ринку втратили майже чверть свого прибутку.

Повільне впровадження європейських стандартів у національному агропромисловому виробництві. Невідповідність української продукції європейським стандартам є суттєвою загрозою прискореного розвитку вітчизняного агропромислового комплексу. На період запровадження всіх необхідних технічних регламентів і отримання сертифікатів відповідності призупинився експорт окремих видів вітчизняної сільськогосподарської продукції на європейський ринок. Відповідно до глави 17 Угоди про асоціацію України з ЄС співробітництво між сторонами охоплюватиме, серед іншого, реалізацію політики запровадження якості сільськогосподарської продукції у сферах стандартів продукції, вимог щодо виробництва та схем якості [47].

З цією метою в українське законодавство необхідно імплементувати вимоги директив та регламентів ЄС стосовно сільського господарства та харчової промисловості, а також впровадження не менше 80% чинних

європейських стандартів у сферу національного виробництва. Для більшості вітчизняних малих і середніх сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств існують проблеми забезпечення відповідності власної продукції європейським стандартам, оскільки процеси гармонізації та адаптації законодавства у сфері технічного регулювання та санітарних і фітосанітарних заходів потребують не тільки тривалого часу, але й значних матеріальних ресурсів. Наприклад, сукупні витрати на адаптацію до стандартів ЄС тільки м'ясної промисловості Польщі становили близько 2 млрд євро [47].

Нетарифні обмеження з боку Російської Федерації щодо ввезення на свою територію української сільськогосподарської та харчової продукції. З початку 2016 р. РФ призупинила дію Договору про зону вільної торгівлі з Україною, наслідком чого стало запровадження в РФ замість преференційного режиму, повної заборони не тільки експорту, але і транзиту територією Росії товарів українського походження.

Зміцнення зовнішньоторговельної безпеки, на нашу думку, потрібно сконцентрувати зусилля на:

- прискоренні процесу впровадження європейських та міжнародних стандартів безпеки та якості продуктів харчування (НАССР, ISO, EN, Кодексу Аліментаріус) у сфері національного агропромислового виробництва;

- розробленні системи моніторингу зовнішньоторговельних операцій з країнами світу як механізму оперативного реагування на кон'юнктурні зміни міжнародного аграрного ринку;

- розвитку рибного господарства шляхом оновлення та нарощення потенціалу рибогосподарських підприємств, максимально ефективного використання запасів внутрішніх та зовнішніх водойм, запровадження сучасних технологій вирощування та добування живих морських ресурсів, а також в системі інфраструктури зберігання та переробки продукції рибного господарства;

– сприянні розвитку дрібнотоварного сільськогосподарського виробництва, у т. ч. правовій регламентації діяльності особистих селянських господарств населення та розробленні механізму їх трансформування у фермерські господарства, що дасть змогу забезпечити інтеграцію особистих господарств населення у ринкові механізми функціонування національного аграрного сектору;

– заохоченні кооперативного руху на селі, спрямованого на спільне ведення господарської діяльності окремими суб'єктами господарювання, що дозволить зменшити витрати на виробництво і реалізацію сільськогосподарської продукції. Тобто, незважаючи на започаткований процес реформування, агропромисловий комплекс України потребує реалізації низки заходів, насамперед. Організаційно-інституційного характеру щодо забезпечення його ефективного розвитку в умовах поглиблення процесу євроінтеграції;

– зближення законодавства України в агропромисловому комплексі до законодавства ЄС;

– створення умови для розширення інтеграційних і технологічних зв'язків між сільськогосподарськими товаровиробниками та підприємствами харчової промисловості для формування вертикально інтегрованих комплексів, які об'єднують у єдиному технологічному ланцюгу виробництво зерна, комбікормів, вирощування продукції тваринництва та переробку сировини у продукти харчування високого ступеня готовності експортного спрямування;

– встановлення європейського рівня продовольчої безпеки, зокрема, розробки та впровадження ефективного державного механізму забезпечення продовольчої безпеки та визначають напрями підвищення якості продуктів харчування на етапі виробництва, переробки, зберігання та їх реалізації споживачам;

– сприяння залученню інвестицій для реалізації проектів в агропромисловому комплексі, спрямованих на стимулювання виробництва та

експорту продуктів сільськогосподарського походження з максимальним рівнем доданої вартості;

– здійснення моніторингу зовнішньоторговельних операцій між Україною та ЄС з тим, щоб у разі перевищення вітчизняними компаніями пропозиції щодо експортних поставок продукції понад встановлені Угодою про асоціацію квоти виступити ініціатором проведення консультацій з ЄС з приводу перегляду їх обсягів, а також ставок експортних мит;

– вдосконалення системи державної підтримки сільськогосподарського виробництва шляхом розроблення нових інструментів субсидування та компенсаційних доплат на виробництво продукції рослинництва і тваринництва в межах обсягів сукупного виміру підтримки, погоджених зі Світовою організацією торгівлі з метою забезпечення її доступності середнім і малим сільськогосподарським виробникам;

– укладення багатосторонніх міжурядових угод щодо експорту Україною сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, в тому числі в рамках участі у програмах міжнародної продовольчої допомоги;

– створення механізмів забезпечення всебічної підтримки суб'єктів господарювання незалежно від форми власності, які видобувають живі природні ресурси у відкритому морі, виключних (морських) економічних зонах, територіальному морі та внутрішніх морських водах іноземних держав на законних підставах, здійснюють розведення і вирощування морських риб та інших водних живих ресурсів в частині оновлення й модернізації їх ресурсної бази, впровадження новітніх технологій ведення господарської діяльності;

– прийняття економічно обґрунтованих зборів і плати за видобування живих природних ресурсів у виключній (морській) економічній зоні, територіальному морі та внутрішніх морських водах України, які забезпечуватимуть покриття вартості заходів з їх оновлення;

– сприяння розвитку сільськогосподарської кооперації, що дозволить зменшити витрати окремих виробників та фермерів на запровадження

європейських та міжнародних стандартів безпеки та якості сільськогосподарської продукції.

Зовнішньоторговельна діяльність підприємств аграрного сектору національної економіки, а також організація бізнесу на міжнародних ринках сільськогосподарської продукції суттєво відрізняється від діяльності підприємства в межах внутрішнього інституційного і соціально-економічного середовища. Міжнародну економічну діяльність вітчизняних аграрних підприємств регулюють інститути та інституції місцевого (регіонального), національного, наднаціонального (інститути ЄС) і глобального (СОТ) рівнів. Дотримання міжнародних норм і правил експорту сільськогосподарської продукції вимагає від суб'єктів зовнішньоторговельної діяльності додаткових ресурсів для ефективної роботи на зовнішньому ринку та забезпечені конкурентоспроможності продукції українського походження. Звідси актуальним залишається питання формування сприятливого інвестиційного клімату в аграрній сфері національної економіки. Потребує впровадження ефективного ринкового механізму регулювання, стимулювання та захисту діяльності міжнародних інвесторів, які спрямовують прямі іноземні інвестиції у розвиток сільськогосподарського виробництва. В умовах поглиблення євроінтеграційного процесу, необхідно запровадити ефективну систему державної підтримки та стимулювання розвитку малих і середніх сільськогосподарських підприємств, а також фермерських господарств в сільській місцевості. Сприяти їх виходу на зовнішній ринок сільськогосподарської продукції шляхом розроблення нових інструментів субсидування та компенсаційних доплат на виробництво експортоорієнтованої продукції рослинництва і тваринництва. Розширення географії зовнішньоторговельної діяльності вітчизняних аграрних підприємств та відкриття нових напрямів експорту сільськогосподарської продукції вимагає від державних органів управління удосконалення не тільки, власне, самої інституційно-інтеграційної системи, але і розроблення та

впровадження ефективного механізму регулювання, стимулювання і підтримки експортоорієнтованої діяльності та, головне, захисту внутрішнього продовольчого ринку від недобросовісної конкуренції.

Стратегічні напрями розвитку зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) в агропромисловому комплексі (АПК) України представлені в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Стратегічні напрями розвитку зовнішньоекономічної діяльності

1. Розширення ринків збуту	Диверсифікація експортних напрямків за рахунок виходу на нові ринки, такі як країни Азії, Африки та Близького Сходу.
	Збільшення частки України на традиційних ринках ЄС та Північної Америки.
	Активний розвиток онлайн-платформ та електронної комерції для виходу на нові ринки.
2. Збільшення експорту продукції з високою доданою вартістю	Розвиток переробки сільськогосподарської продукції та експорт продуктів з високою доданою вартістю, таких як м'ясо, молоко, сири, готові харчові продукти.
	Збільшення експорту органічної продукції, яка користується високим попитом на світових ринках.
	Створення власних брендів української сільськогосподарської продукції.
3. Підвищення конкурентоспроможності української продукції	Впровадження сучасних технологій виробництва та переробки сільськогосподарської продукції.
	Забезпечення відповідності української продукції міжнародним стандартам якості та безпечності.
	Зниження собівартості продукції за рахунок оптимізації виробничих та логістичних процесів.
4. Розвиток інфраструктури	Будівництво та модернізація елеваторів, холодильних складів, портових терміналів та інших об'єктів інфраструктури, необхідних для зберігання та транспортування сільськогосподарської продукції.
	Покращення транспортної логістики, зниження вартості та часу доставки продукції до кінцевого споживача.
5. Залучення інвестицій	Створення сприятливого інвестиційного клімату в АПК України.
	Залучення іноземних інвестицій у розвиток переробної промисловості, інфраструктури та нових технологій.
	Підтримка вітчизняних інвесторів, які вкладають кошти в розвиток АПК.
6. Державна підтримка	Розроблення та реалізація державної стратегії розвитку ЗЕД в АПК.
	Надання фінансової та інституційної підтримки українським експортерам.
	Спрощення процедур експорту та імпорту сільськогосподарської продукції.
	Проведення промоційних заходів на міжнародних ринках для просування української продукції.

Реалізація цих стратегічних напрямів розвитку ЗЕД в АПК України дозволить: збільшити обсяги експорту української сільськогосподарської продукції; зміцнити позиції України на світовому ринку продовольства; підвищити конкурентоспроможність українського АПК. Створити нові робочі місця та стимулювати розвиток економіки України.

ВИСНОВКИ

Державне регулювання у сфері ЗЕД на національному рівні, регулювання зовнішньої торгівлі та фінансових потоків на міжнародному рівні набувають усе більшого значення в процесі інтернаціоналізації господарського життя і зростання економічної взаємозалежності країн.

Пошук шляхів інтеграції пов'язаний з урахуванням зовнішньоекономічних причин структурної кризи української економіки, періодичною фіксацією її місця і ролі у світовому зовнішньоекономічному просторі та розробкою системи національних економічних механізмів для нейтралізації деструктивного впливу екзогенних чинників на стан та розвиток зовнішньоекономічних процесів. Крім орієнтації на поетапне вирішення перспективних завдань щодо інтеграції в міжнародний економічний простір, пов'язаних з досягненням довгострокових стратегічних цілей, механізм інтеграції у систему світових господарських зв'язків повинен передбачати вирішення актуальних поточних та середньострокових завдань.

Пріоритетними напрямками роботи в державному регулюванні зовнішньої сфери діяльності АПК мають стати:

- залучення в АПК іноземних інвестицій шляхом постійного моніторингу пропозицій з боку інвесторів, налагодження контактів з міжнародними фінансовими інституціями та міжнародними організаціями;
- супровід конкретних інвестиційних проектів в сфері модернізації підприємств АПК та надання всебічної допомоги в їх реалізації;
- здійснення заходів з поглиблення діяльності органів виконавчої влади в сфері практичної реалізації Програми європейської і євроатлантичної інтеграції України;
- сприяння активізації зовнішньоекономічних зв'язків підприємств АПК та їх виходу в умовах військового стану на зовнішній ринок.

Зміцнення зовнішньоторговельної безпеки, на нашу думку, потрібно сконцентрувати зусилля на:

- прискоренні процесу впровадження європейських та міжнародних стандартів безпеки та якості продуктів харчування (НАССР, ISO, EN, Кодексу Аліментаріус) у сфері національного агропромислового виробництва;

- розробленні системи моніторингу зовнішньоторговельних операцій з країнами світу як механізму оперативного реагування на кон'юнктурні зміни міжнародного аграрного ринку;

- сприянні розвитку дрібнотоварного сільськогосподарського виробництва, у т. ч. правовій регламентації діяльності особистих селянських господарств населення та розробленні механізму їх трансформування у фермерські господарства, що дасть змогу забезпечити інтеграцію особистих господарств населення у ринкові механізми функціонування національного аграрного сектору;

- заохоченні кооперативного руху на селі, спрямованого на спільне ведення господарської діяльності окремими суб'єктами господарювання, що дозволить зменшити витрати на виробництво і реалізацію сільськогосподарської продукції;

- зближення законодавства України в агропромисловому комплексі до законодавства ЄС;

- створення умови для розширення інтеграційних і технологічних зв'язків між сільськогосподарськими товаровиробниками та підприємствами харчової промисловості для формування вертикально інтегрованих комплексів, які об'єднують у єдиному технологічному ланцюгу виробництво зерна, комбікормів, вирощування продукції тваринництва та переробку сировини у продукти харчування високого ступеня готовності експортного спрямування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабицький А.Ф. Методологія аналізу економічних процесів і управління : навч. посібник / А.Ф. Бабицький. К. : МАУП, 2013. 128 с.
2. Господарський кодекс України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http:// zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15)
3. Гребельник О.П. Основи зовнішньоекономічної діяльності : навч. посібник О.П. Гребельник, О.О. Романовський. К. : Деміур, 2013. 296 с.
4. Гузенко Г.М. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: сутність, економічний механізм її розбудови, особливості. *Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". Серія : Економічна теорія та право.* 2013. № 3. С. 77-89.
5. Дідківський В.А. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: Навч. посіб. В.А. Дідківський. Київ: Центр навчальної літератури, 2014. 579 с.
6. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. / [під ред. С.В Мочерного]. Львів: Світ, 2015. Т.1 616 с.
7. Експерти впевнені, що Арбузов допоможе вітчизняним товаровиробникам [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ukranews.com/uk/news/economics/2013/01/04/87153>.
8. Загородній А.Г. Зовнішньоекономічна діяльність: термінологічний словник. К. : Кондор, 2017. 168 с.
9. Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність" від 16 квітня 1991 р. № 959–ХІІ [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.
10. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств: підручник для вузів / І.В. Багрова, Н.І. Редіна, В.О. Власюк, О.О. Гетьман; за ред. І.В. Багрової. К., Центр навч. літ., 2014. 580 с.
11. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: навч. посібник / М.І. Дідівський. К. : Знання, 2016. 462 с.
12. Історія економічних учень: підручник / [Л.Я. Корнійчук, Н.О.

Татаренко, А.М. Піручник та ін.]; за ред. Л.Я. Корнійчук, Н.О. Татаренко. К. : КНЕУ, 2001. 564 с

13. . Леонов Я.В. Організаційно-економічний механізм інноваційного розвитку підприємств водопостачання: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Я.В. Леонов; Харк. нац. акад. міського госп-ва. Х., 2018. 22 с.

14. Машталір Я.П. Механізм управління зовнішньоекономічною діяльністю машинобудівного підприємства : автореф. дис.. на здобуття наук ступеня канд. екон. наук спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (машинобудування)» / Я.П. Машталір. Хмельницький, 2009. 23 с.

15. . Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності”, затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article/main?art_id=366860&cat_id=285157

16. . Паска І.М. Організація і економічна ефективність зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.07.02 “Економіка сільського господарства і АПК” / І.М. Паска. Миколаїв, 2000. 21 с.

17. Письмаченко Л.М. Державне управління зовнішньоторгівельною діяльністю в Україні: регулювання та контроль : монографія / Л.М. Письмаченко. Донецьк : ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2008. 366 с.

18. Журавель А.В. Особливості правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 3. С. 85-89.

19. Балдинюк В.М. Державне регулювання розвитку сільських територій адміністративного району : автореф. дис. ... кандидата наук з державного управління. Київ. 2012. 23 с.

20. Мазур К.В., Гонтарук Я.В. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності переробних підприємств АПК України в умовах інтеграції в ЄС.

East European Scientific Journal. 2020. № 5 (57). part 1. P. 4-10.

21. Міщенко Д. А., Міщенко Л. О. Теоретичні основи механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2021. № 2. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1965>. DOI: 10.32702/2307-2156-2021.2.6

22. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

23. Калетнік Г.М., Гонтарук Я.В. Диференціація розвитку галузей переробної промисловості аграрного сектору Вінницької області. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2020. № 3 (53). С. 7-23.

24. Біоенергетика як один із шляхів до енергонезалежності України. URL: https://bioplat.eu/assets/content/documents/Ukraine/2nd/Melezhyk_Verba_1-12-2020.pdf

25. Фурман І.В. Напрями удосконалення діяльності молокопереробних підприємств України. *Інфраструктура ринку*. 2022. Випуск 64. С. 54-60.

26. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про альтернативні види палива» щодо розвитку виробництва біометану» N 5464 від 05.05.2021 р. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71839 (дата звернення: 20.03.2024).

27. Середньорічний курс валют. URL: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/curmetal/detail/currency?period=>

28. Струк Б. М., Дранович М. П. Інтеграція України у світове господарство. URL: http://www.rusnauka.com/1_KAND_2010/Economics/13_57920.doc.htm.

29. Суматохіна І. М., Завгородня Є. С., Дук Н. М. Географічний аналіз та картографування структурних змін експорту-імпорту товарів в Україні. URL: <http://journals.uran.ua/index.php/2409-3173/article/view/50696/46627>.

30. Тимофеєнко С. А. Визначення зовнішньоекономічного потенціалу регіонів України (на прикладі Одеської області). *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2014. № 1. С. 77-84.
31. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. URL: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-association>.
32. Управління експортним потенціалом України: монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. А. А. Мазаракі. Київ: Київ. нац.торг.-екон. ун-т, 2007. 210 с.
33. Швецова М. Б. Стимулювання експорту продукції машинобудівних підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами». Тернопіль, 2010. 21 с.
34. Штифанич Р. В. Розвиток агробізнесу в регіоні. *Економіка АПК*. 2010. №3. С. 81-83, с. 81.
35. Щербіна С. В. Розвиток зовнішньоторговельних перспектив агропромислового комплексу України в контексті Євроінтеграції. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12SSVUKE.pdf>
36. Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 10.02.2024).
37. Бабій І.В. Стратегічне управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств: теорія, методи, практика: монографія. Хмельницький : Поліграфіст-3, 2018. 343 с.
38. Данкевич Є.М. Асоціація з ЄС: перспективи і ризики для товаровиробників та експортерів сільськогосподарської продукції [Електронний ресурс]. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. № 7. С. 29–33.
39. Боришкевич І.І. Стратегічні напрями забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні*

науки. 2017. С. 6–12.

40. Єрґоміна Є. Зовнішньоекономічна діяльність України в умовах європейської інтеґрації. *Вісник податкової служби*. 2009. № 23. С. 40–42.

41. Кернасюк Ю.В. Зовнішньоекономічні ризики українського агроекспорту. *Економічний гектар*. 23.06.2017 р. URL: <http://agrobusiness.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar> (дата звернення: 20.03.2024).

42. Комітет з питань європейської інтеґрації: офіційний сайт. URL: <http://comeuroint.rada.gov.ua> (дата звернення: 15.03.2024).

43. Лисак М. Вирішення продовольчої проблеми у світі міжнародної стратегії розвитку аграрної сфери. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1208> (дата звернення: 20.03.2024).

44. Маркіна І.А. Економічна привабливість аграрного сектору України в умовах глобальних викликів. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія : Економічні науки*. 2015. Вип. 30. С. 169–175.

45. Можливості і застереження щодо наслідків уведення в дію положень Угоди про асоціацію між ЄС та Україною : наук. доп. / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, чл.-кор. НААНУ Т.О. Осташко, д-ра екон. наук В.О. Точиліна ; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозів". Київ, 2013. 98 с.

46. Гонтарук Я.В., Мазур К.В. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності переробних підприємств АПК України в умовах інтеґрації в ЄС. *East European Scientific Journal*. 2020. № 5 (57). Part 1. P. 4–10.

47. Гонтарук Я.В., Мазур К.В. Аналіз розвитку зовнішньоекономічної діяльності Вінницької області. *Annali d'Italia*. 2020. № 10. Vol. 4. P. 3–25

48. Мазур К.В., Гонтарук Я.В. Удосконалення механізму аналізу та планування маркетингової діяльності підприємств АПК в сфері зовнішньоекономічної діяльності. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2022. Випуск 13. С. 115-122 DOI: <https://doi.org/10.32782/2708->

0366/2022.13.14

49. Яремчук Н.В., Гонтарук Я.В. Перспективи розвитку виробництва та переробки зерна в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2022. Випуск 74. С. 88–97 DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.74-13>

50. Шевчук Г.В., Гонтарук Я.В., Гіренко М.А. Державне регулювання розвитку садівництва в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск 43. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-50>

51. Бондаренко В.М., Гонтарук Я.В. Аналіз стану та перспектив розвитку АПК України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 2 (26). С. 86–98. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2021-2\(26\)-86-98](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2021-2(26)-86-98)

